БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТЫЖЫҢАР!

ШЫН

ВКП(б) ТЫВА ОБКОМУНУҢ, КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕДИНИҢ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ СОВЕДИНИҢ ОРГАНЫ

1925 чылда үндезилетинген

1951 ИЮНЬ 17 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 119 (2293)

ӨРТЭЭ 20 КӨП.

БО ХҮНГҮ СОЛУНДА:

А. М. Горькийниң тураскаалын бүгү чурт демдеглеп турар (1 арын):

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНДЕ (1 арын).

Чаагай дүжүт дээш демиселди чаңгыс-даа хүн кошкатпас (1 арын).

И. В. Сталинның «Марксизм болгаш дыл өртеминиң айтырыглары» деп чогаалын парлап үндүргениннен бээр бир чыл болганы (1 арын).

АЛЕКСЕЙ МАКСИМОВИЧ ГОРЬКИЙ (2 арын).

Школалар септелгезинче кичээнгейни улам күштелдирээлиңер (3 арын).

Н. Радченко: — Дизентерия аарыгдан бодун болгаш бичии уругларны канчаар камгалаарыл (3 арын).

Дөрт хүрүнелерниң даштыкы херектер министерлериниң оралакчыларының баштайгы чөвүлел хуралы (4 арын).

Совет Эвилелиниң ак-сеткилдиг дузаламчызынга Индияның хой-ниитизи байыр чедирип тур (4 арын).

Совет литератураның үндезилекчизи

Даарта, июнь 18-те Алексей Максимович Горькийниң мөчээнинден бээр он беш чыл болганын совет улус тураскаап өртирер.

Сөстүң генийлиг чуруучузу, совет литератураның үндезилекчизи, коммунизмниң тиилелгези дээш могаг шылаг чок демиселчи Горький биске болгаш бүгү күш-ажылчы кижи төрелгетенге кызыгаар чок үнелиг.

В. И. Ленин болгаш И. В. Сталин Горькийни пролетариаттың генийлиг чогаалчызы кылдыр үнелеп, ооң чогаадылга ажылының бүгү делегейге ужурдузазын айтып турган. «Горький пролетар уран-чүүлдүң улуг төлөөлекчизи болуру чугаа чок, ол уран-чүүлге ол хөйну кылган болгаш ам-даа хөйну кылып болур» деп В. И. Ленин бижээн.

Горькийниң ады делегейде бир дугаар социалистиг күрүнениң мурнакчы культуразының төрүтүнгени-биле болгаш тывылганы-биле үзүлбес харылзаалыг. Ол бодунуң күчүлүг чаяан-салымын бодунуң улузунга, ажылчы чоннарның хөсталгазы дээш, социализм дээш демиселдиң чаагай хөрөөнге берген. Горькийниң чаяан-салымныг чогаадылгазы Ленин—Сталинның идеязының күчүлүг саңлдары-биле хөгжүп келген. Чогаалчының чогаалдары, каш үе салгалдың кижилерин кижизидип келген болгаш кижизидип турар.

Горькийниң чогаалдарынга чүгле бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары ынак эвес, харын база бүгү чурттарда күш-ажылдың кижилери ынак. Совет эргечагырганың чылдарында чүгле бистиң чуртувуска безин Горькийниң чогаалдары 71 дылга 58 миллион тиражтыг кылдыр парлатынып үнген.

Максим Горький бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүзүнге, делегейниң революстуг шимчээшкининиң төөгүзүнге чаа хевирниң чогаалчызы, совет литератураның үндезилекчизи, массаларның эң-не революстуг партиязы-биле бодунуң салымын харылзаштырган революсчу чогаалчы болуп кирген.

Горький болза, капитализмниң хоралыг баңгынып кам хайыра чок илередикчизи болуп, бодунуң чогаалдарынга бүгү дарлакчыларның араатанзыг арынарын көргүзүп турган. Буржуаз ниитилелдиң ирик баңк чоруун, кижи өзүзүнга удур мөзүзүн ол сойгалап илередип турган.

«Бүгү ниити боо-чепсеглээшкинни дүжүрер дугайында советтерниң эвилелиниң төлевилелин буржуазия хүлээп албаан, чаңгыс ол-даа болза, капиталистер дээрге,—ниитиге айыылдыг кижилер болурун, олар бүгү делегейниң чаа дайылдажыышкынын белеткеп турар деп шуут чугаалап болурунга четчир-дир» — деп Горькийниң сөстери бо хүн бижээн чүве дег күштүү-биле дыңналып турар.

Кижи төрелгетенниң чүрээнге Горький тайбың дээш, империалистиг дайын кыпсыкчыларынга удур демиселдиң хөрөөнің шынчы камгалакчызы болуп артып калыр.

Ажылчы кижи бүрүзүнүң чүрээнге Горький чоок болгаш эргим ынакшылдыг. Чүге дизе, бодунуң өлүм чок уран чечен чогаалдарынга күш-ажылдың кижилерин алдаржыдып көргүзүп турар. Социализм чуртунуң улуг хамаатызы болур Горький улуг чоргаарал-биле мынча деп бижээн: «Владимир Ленинниң генийи-биле чырытынган чуртта, Иосиф Сталинның могаг-шылаг чок кайгамчыктыг күштүг, демир дег быжыг үзел соруу ажылдап турар чуртта чурттап турар-дыр бис». Бистиң чуртувуста чаа, социалистиг тургузугнуң бадыткалып быжырынга Горький бодунуң бүгү салым чаяанының күжү-биле дузалаан. 1935 чылда ооң бижээни болза, «Социалистиг совет республикаларның Эвилелинде тургустунган чүүлдер—ийи он чылдардан эвээш хуусаада тургустунган, ол бүгүнү улустарның эвилелиниң күштүүнүң дугайы, бистиң чуртувуста күш-ажыл болза, уран-чүүл болуп турар дугайы, Ленинниң партиязының өөредиинге, Иосиф Сталинның сыыгавас, улам-на өзүп турар энергиязынга удуртурган совет социалистиг республикаларның пролетариады күш-ажылчы кижи төрелгетенниң чаа культуразын, чаа төөгүзүн тургузуп турар дугайы тодаргайы-биле чугаалап турар».

Совет кижилериң чаа тиилелгериниң дугайын, бистиң ада-чуртувустуң байлактарының улам өзүлдезиниң дугайын, бойдус чаартылгазының дугайын, совет кижиниң эртем-угаан талазы-биле улам өзүлдезиниң дугайын Горький изии-биле күзеп чораан. Бистиң маадырлыг улузувустуң улуг алдарлыг оглунуң күзел соруунуң сталинчы улуг үеде боттанып турарын көргеш, совет кижилериң чүректери өөрүшкү-биле долдунуп турар.

Бистиң Төрээн чуртувус улуг Сталинның башталгазы-биле коммунистиг тургузуушкунуң улуг планнарын боттандырбышаан, бурунгаар идегелдиг чоруп олурар. Совет улустарның социалистиг утка шынарлыг, национал хевирлиг культуразы көстүп көрбээни-биле чечектелип турар. Шаанда карангы бүдүүлүк, үжүк бижик безин чок чораан улустар, ооң иштинде бистиң тыва улус ам Горькийниң чогаалдарын боттарының дылдарынга номчуп турар.

Совет Эвилелиниң бүгү улустары-биле кады, Тываның ажылчы чоннары улуг чогаалчыны, могаг-шылаг чок демиселчини—бодувустуң Горькийвизис, бистиң улуг чогаалчывыс деп санап, үнелеп турар.

Социалистиг Төрээн чуртунуң улуг патриоду Горький болза, совет күрүнениң күчү шыдалын улам-на улгатырарынче ажылчы чоннарны кыйгырып чораан. Горькийниң мөчээнинден бээр он беш чыл болган оюн тураскаап демдеглевишаан, ооң күзеп чораан күзелин, чалбыыштыг кыйгырыгларын ажыл-агыйның болгаш культур тургузуушкунуң адырларынга боттандырар дээш могаг шылаг чок ажылдаар ужурлуг бис.

Горькийниң чогаалдарын Совет Тываның ажылчы чоннарының ортузунга нептередири, тыва номчукчуларга чедирери, Горькийден өөренири — бистиң областың интеллигенциязының, бир дугаар эвилелде тыва чогаалчыларның хүндүлүг херээ, улуг сорулгазы болур.

Социалистиг чаа культураны тургузарынга, социалистиг ниитилелдиң чаа кижилерин хижизидеринге бүгү күжүн берип чораан демиселчи болур Горькийниң өлүм чок чогаалдары, ооң эрес маадырлыг амыдырал оруу, улуг овурдүрүзү коммунизмниң тиилелгези дээш демиселче, Тываның социалистиг чаартылгазы дээш маадырлыг күш-ажылче бистиң областың ажылчы чоннарын сорук күш киирип турар.

Горькийниң сөзү, ооң ады бистиң маадыр улузувус, тиилекчи улузувус турып турунда, ооң чогаалдары парлатынган дылдар турып турунда ооң-биле кады дириг чурттап турар болгаш чурттаар. Улус чон, ооң дылы кажан кезээде мөңге!

Бистиң Горькийивис, бистиң улуг өөрүүвүс күш-ажылывыста, демиселивисте болгаш тиилелгевисте бистиң-биле кады. Тиилекчи улустуң улуг оглунуң идеялары бодунуң улузу-биле хады коммунизмниң бүрүн тиилелгезинге чедир кезээ мөңгеде чурттаар болгаш тиилээр.

А. М. Горькийниң тураскаалын бүгү чурт демдеглеп турар

Совет литератураның үндезилекчизи, орус улуг чогаалчы А. М. Горькийниң мөчээн хүнүнден бээр 15 чыл болган оюн бүгү чурт демдеглеп турар.

Бо хүннерде Молдавияның бүдүргүлгелеринге, өөредилге черлеринге, ажылчы болгаш көдээ клубтарга А. М. Горькийниң амыдыралының база чогаадылга ажылының дугайында лекцияларны болгаш илеткелдерни кылып турар. Хоорайларның болгаш районнарның партабинеттеринге, библиотекаларга делгелгелер ажытынгылаан. Кишиневтиң өөредилге черлеринде Горькийниң чогаалдарының номчулгаларын организастап турар.

Курскиниң бүдүргүлгелеринде чогаалчының чогаалдарының коллективтиг номчулгалары организастатынган болгаш суурларга лекциялар чорутунгулазын. Районнуң Урозово суурда культура бажыңынга номчутунган «А. М. Горький—социалистиг реализмниң үндезилекчизи»—деп лекция хөй дыңнакчыларны хаара тутканы.

Термезте (Узбек ССР) улуг делгелге ажытынган. Улуг чогаалчының узбек дылда очулдуртунган чогаалдары хөйүбиле киирти̇ннеген. А. М. Горькийге холбаштырган делгелгелерни Астраханскиниң область библиотеказында организастаан.

Николаевскиде областың шии театры А. М. Горькийниң «Дүвүнде» деп шиизин үндүрген. (СӘТА).

Ажылчы чоннар депутаттарының Тыва область Совединиң үш дугаар сессиязының ажытынарының дугайында

Ажылчы чоннар депутаттарының Тыва область Совединиң үш дугаар сессиязы июнь 19-та кежээкиниң 8 шакта Сталин аттыг культура Бажыңынга ажытынар.

Область Совединиң күүскому.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНДЕ

ВОЛГА-ДОН ТУДУУНДА. Цимлянскаяның суг белдириниң билдингир тудугжулары ээлчегде онаалгазын үргүлчү ажыр күүседип турар.

Чуруктa (солагай талазындан оң талазынче): «Уралец» экскаваторнуң машинисчизи Евгений Симак, электри каннакчызы комсомолчу Мария Болдырева, экскаватор машинисчизи Борис Шеколов, каннакчы комсомолчу Зоя Полякова, болгаш көдүртүр «Барикадец» кранның машинисчизи Александр Спица.

Чуруу С. Кропивницкийнии. СӘТА-ның пресслишези.

Львовтуң бүдүргүлгелериниң чаа продукциязы

ЛЬВОВ. Авточудүрүкчүлер заводунуң кол конвейериннен баштайгы үш тоннуң авточудүрүкчүлери үнген. Оларны бүдүрүп үндүрери бүдүргүлгени соксаал чок ажылдадып турган чеңдип алган. Чаа машина чорудукчута таарымчалыг тускай кабина-биле деритинген, улус ажыл-агыйынга улам-на калбаа-биле ажыглатынып болур арганы берип турар.

Ширец району гипси кылыр дашбиле байлактыг. Ол черниң заводу чоокка чедир-ле ол даштан гипс болгаш алебастр кылып турган. Ам ооң продукциязының чаа хевири—мрамор бүдүрүп алырын шиңгээдип алган. Бо мрамор бодунуң даштыкы шынарының талазы-биле анаа бүткен мраморлардан халышпас.

Лак (будук) кылыр завод алгы будуур будуктар бүдүрүп кылырын шиңгээдип алган. Алды чүүл өңнүг анзыбүрү будуктарны үндүрүп турар. (СӘТА).

Чартык чыл онаалгазын күүседткен

БЕЛОВО. (Кемерово область). Май 12-де Краснобородскиде хөмүр-даштың «Белово хөмүр» трестизиниң ажылчыдары Кузбасстың шахта коллективтериниң иштинде бир дугаарында хөмүр-даш тывыжының баштайгы чартык чыл планының онаалгазын хуусаа бетинде күүседткен. Чыл эгезинден бээр хөмүр-даш казыкчылары үлетпүр бүдүргүлгелерче пландан дашкаар 28 эшелон оттулар чүүлдү чүдүрүп чоруткан. Күш-ажылдың бүдүргүкчүлүү планында хөрдүнгениннен 32,3 хуу ашкан. (СӘТА).

Колхозтуң ажыл-агыйын механизастаан

ГОМЕЛЬ. Гомель районда Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң хову ажылдарында, мал болгаш ажыл-агыйның ноогаа шөлүнде аар күш- ажылдарын кылырын механизастаан.

Колхозтуң ажыл-агыйында ам 10 электри моторлар ажылдап турар.

Ам тарааны электри күжү-биле бастырары, сортировкага арыглаары болгаш чаа дүжүттүң тараазын электриниң дузазы-биле кургадыр ажылдарның белеткелин колхоз чорудуп турар. Колхозтуң тудуг шөлүнде ажылдарны—ыяш дилерни, довурак холукчузун болгаш өске-даа механизмнерни электри мотор хөделдирип турар. Тудуг ажылын механизасчыткан чорук ооң бот өртээн 20 хуу чиигеткен.

Аар күш-ажылын механизасчыткан чорук көдээ ажыл-агыйның ниитиниң орулгазы чартык миллион рублейге чедер деп колхоз баштаар чери санаан. (СӘТА).

Чаагай дүжүт дээш демиселди чаңгыс-даа хүн кошкатпас

суггарылганың чаа системазы

Бо көдээ ажыл-агый чылында Бии-Хем районнуң Ленин аттыг, «Май 1» колхозтары суггарылганың чаа системазын кылган.

Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери Өөк хемге буга ооңу кылгаш, оортан кол буганы үндүргеп болгаш ылангыя тарза суггарарынга ажыглаар ийи дугаар дузалал буганы кылган. Немей кылган суггарылга системазы ёзугаар суггарар черинин шолу — 250 гектар болуп турар. Бо суггарылга системазында тараа суггарылгазы ам эгелээн. Л. ТЕРСКИХ.

Тарааның чайгы ажаалгазында

Кызылдың көдээ районунуң «Черби» колхозтуң колхозчулары болза, бо чылдың тарылга планын 110 хуу күүседткен. Чаагай дүжүт алыры-биле тарааның чайгы ажаалгазынче онза кичээнгей салдынган.

«Черби» колхозу эрткен чазын тарылга шөлүн аңдарарының мурнунда суггат-биле хандырган, чаңгыс гектардаа черни кургагга тарываан. Баштайгы тараан тарааларның үнүжү бедип, ооң өзүлдези дүрген болуп турар.

Хову бригадазының тараа суггарыкчылары 6 кижи ажылдап турар. Июнь 10-га чедир 170 гектар тараа культураларын суггарганнар.

А. СУНДУЙ.

Тараа суггарылгазында күш-ажылдың бедик көргүзүглери

Чайгы үеде тарааның ажаалгазын экижитпишаан, оон эки дүжүт алыр дээш колхозчулар кызымак ажылдап турар. Чөөн-Хемчик районнуң Баян-Талада «Октябрь 30 чыл ою» колхозтуң хову бригадазының тараа суггарыкчылары эрткен каш хүннерде 50 ажыг гектар тарааны суггарган.

Тарааның үнүжүнүң бедии 15 — 20 сантиметр четкен. Колхозчу Шаңгыроол хүнде 4 гектар тарааны суггарар турган, 5—6 гектар чедир суггарып, сугарылга нормазын долдур болгаш ажыр күүседип келген. Комсомолчу Попушка тараа суггарар нормазын хүнбүрүде 120—130 хуу күүседип турган. Тараа культураларының баштайгы суггарылгазын ам удавас доозар.

О. ОЧУР-ООЛ.

Бедик дүжүт дээш колхозчулар шудургу ажылдап турар

Колхозчулар эки дүжүт чеңдип алыр дээш тарааның чайгы ажаалгазынче кичээнгейин угландырган. Сүт-Хөл районнуң Хөр-Тайгада Сталин аттыг көдээ ажыл-агый артели кызыл-тастың баштайгы суггарылгазын эгелээн. Кызыл-тастың үнүжү ам бо үеде дыка эки болуп турар.

Колхозтуң тараа суггарар звенолары болза, тарааны чайын 3—4 катап суггат-биле хандырар. Үстүү-Ишкиниң алдыы Доора-Дашта комсомолчу М. Чамылының удуртканы — 10 кижилиг суггарылга звенозу эң-не баштай 10 ажыг гектар кызыл-тасты суггарган. Баштайгы суггарылга үргүлчүлеп турар. Тарааның суггарылгазын чорутпушаан, аңаа хоралыг пок үнүштерни чайладырының хемчеглерин база чорудуп турар. Эки дүжүт алыр дээш тарааның чайгы ажаалгазын күштелдирери чугула.

М. БЕГЗИВАА.

Тараа суггарылгазы

Бии-Хем районнуң Баян-Кол сумузунда Сталин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери тарааның баштайгы суггарылгазын чоруткан.

Ниитизи-биле 845 гектар тараадан 122 гектарны суггарган, баштайгы суггарылганы кыска хуусаада доозар дээш хову бригадазының тараа суггарыкчылары шалыпкын ажылдап турар. Суггарыкчыларның иштинде Биче-оол болгаш Сенди олар хүн-бүрүде кижи бүрүзү 4 гектар тарааны суггарар нормазын долдур күүседип келген.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

И. В. Сталинның „Марксизм болгаш дыл эртеминиң айтырыглары“ деп чогаалын парлап үндүргениннен бээр бир чыл болганынга

ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының президентизи академик А. Н. Несмеянов-биле беседа

Марксизм-ленинизмниң улуг идеяларынга үндезилетинип, чогаадыкчы тывынгыры-биле хөгжүп турар совет эртем болза, коммунизмниң тиилелгези дээш, бүгү делегейге тайбың дээш бистиң улустың демиселинге күчүлүг күш болуп турар. Эш Сталинның «Марксизм болгаш дыл эртеминиң айтырыглары» деп генийлиг чогаалы совет эртемниң хөгжүлдезинге чаа үе чаданы ажыткан.

Ол чогаал—марксизмниң хөгжүлдезинге шылгарангай салыышкын болур. Эртемниң айтырыгларын дириг, чогаадыкчы, тодаргай, төөгү талазы-биле көөрүнге ол чогаал бисти өөредип турар. Марксизмни чевенчидип өскертпиринге удур болуушкунну өөренирде амыдыралдан адырылдыр көөр чоружка удур ол чогаал бисти углап шиглеп турар.

Эш И. В. Сталинның ол чогаалы чүгле дыл эртеминге ёзулуг эргилдени кылган эвес, харын база философияның, төөгүнүң, литература шинчилелиниң, күрүне болгаш эрге теориязының хөгжүлдезиниң моон ыңайгы оруктарын тодаргайлап айыткан. Амгы үениң бүгү бойдус эртемнеринге ол чогаал база бир дугаар чергениң ужур дузалыг.

«Саналдарның демисели чоокка, критиканың хосталгазы чокка кандыг-даа эртем хөгжүп, четигип шыдавас деп чүве бүгүдеге билдингир» деп эш И. В. Сталин айтып турар.

И. В. Сталинның дыл эртеминиң талазы-биле ажылдарын парлап үндүргениниң соонда эрткен үениң дургузунда Эртемнер Академиязы эртемниң элээн хөй белдир айтырыгларының чогаадыкчы тывынгыр чугаалажылгаларын, эртем шинчилел ажылының чамдык адырларында четпестерниң болгаш алдагдалдарның хостуг принципиальдиг шүгүмчүлелин делгеренгейи-биле калбарткан.

Эш И. В. Сталинның чогаалдарынга үндезилээш, бир дугаар ээлчегде бистиң дыл шинчилекчилеривистиң бүгү ажылчорудулгазын эде тургускан.

ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының дыл эртеминиң институду эртемлиг өске адырларының төлөлекчилери-биле болгаш чырыдыышкынның ажылдакчылары-биле кады совет дыл эртеминиң өң-не чугула айтырыгларын ажылдап кылырынче кирген.

Дээди болгаш ортумак школаларга дылдарны башкылаарының программазын болгаш өөредилге планнарын эде көрген. Орус болгаш өске-даа дылдарның кол словарь фондузуунуң болгаш грамматиктиг тургузуунуң дугаинда монографияны белеткеп кылган болгаш чамдыызын парлап үндүрген, база оларны киирген чыылдаларда Марның антимарксисчи теориязын шүгүмчүлээн калбак шүгүмчүлелди берген. Ынчалзадаа, ол чүгле эгези-дир. Социалистиг нацияларның дылдарының хөгжүлдезиниң иштики хоойлуларын, аас болгаш бижимел чугааның культуразы дээш лекциологиянның, грамматиканың, орфографияның айтырыгларын шинчилеп өөренир талазы-биле улуг болгаш ханылытынган ажылды кылыры турусупуп турар.

Литература шинчилекчилери биче эвес харыысалгалыг сорулгаларны шиитпирлеп турар. И. В. Сталинның дыл эртеминиң талазы-биле чогаалдарынга үндезилээш, литература шинчилелиниң айтырыгларынга холбаштыр майда кылган дискуссия болза, уран-чечен литератураның чогаалдарын өөренип шинчилээринде четпестерни илереткен. Литератураның марксисчи-ленинчи теориязының айтырыгларын ханызы-биле өөренип шинчилээринче, литератураның хөй-ниити медерелдің формазы болур онзагайларын, чогаалчыларның дылын, база стилин уран-чечен прозаның болгаш поэзияның чогаалдарының улусчу чоруунуң болгаш национал формазының айтырыгларынче литература шинчилекчилериниң кичээнгейин угландырарынга дискуссия дузалаан.

Дыл эртеминиң талазы-биле айытынган четпестер төөгү эртеминде база илеретинип турар деп чүвени ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязының төөгү болгаш философия салбыларының шинчилелчерлеринге чоруткан чогаадыкчы чугаалажылгалар көргүскен. Ол четпестер болза, төөгүнүң, этнографияның болгаш археологияның чамдык айтырыгларын ажылдап кылырда бөдүүнчүдер болгаш чевенчидип өскертир чорудуктарны кылып турары болур. Ниитилел дугайында марксисчи-ленинчи эртемни, базис болгаш надстройка дугайында, улустарның боттанып тургустунганының дугайында, ниитилел төөгүзүнге дылдың ролиниң дугайында айтырыгларны И. В. Сталинның чогаалдарында чогаадыкчы тывынгыры-биле хөгжүткени болза, ССРЭ-ниң төөгүзүнүң, Москвашың төөгүзүнүң талазы-биле болгаш өске-даа чамдык айтырыгларны чаазы-биле көрүп, тургузарынга дузалаан.

Эрткен чылын физиология талазы-биле улуг өскерилгелер болган. Совет физиологтарның кол куштерин дээди нервиниң ажыл чорудулгазының дугайында И. П. Павловтуң материалистиг өөредиин чогаадыкчы тывынгыр ажылдап кылырынче угландырган. Медицинаның тус-тус адырларынга шинчилелдиң павловчу методтарын шиңгээдип нептередир талазы-биле хөй ажылдар кылдынган. Эртемнер Академиязының президиумунуң чанынга тургустунган И. П. Паловтуң физиологтуг өөрединиң айтырыгларының талазы-биле эртем чөвүлели болза, физиология эртеминде идеалистиг, эртемге удур үзел бодалдарны бүрүнү-биле узуткаарынга дузалап турар.

И. В. Сталинның «Марксизм болгаш дыл эртеминиң айтырыглары» деп чогаалының парлатынып үнгени болза, бистиң физиктеривистиң, химиктеривистиң, математиктеривистиң, астрономнарывыстың чогаадыкчы тывынгыр идеякейин көдүрген.

Бо чылдың апрельде космогония талазы-биле делгеренгей эртем дискуссиязы болган. Дээр бүдүмелдериниң тывылганының болгаш хөгжүлдезиниң дүрүм ёзузун доктаатканы өртемчейни материалистиг шинчилеп көөрүнге бир дугаар чергениң ужур дузалыг. Империализм чурттарында реакционерлер болза, космогониянның шиитпирлетинмээн айтырыгларын империалистиг үзел бодалдарны болгаш шажын суртаалын нептередиринге ажыглап турарлар. Дээр бүдүмелдериниң тывылганының айтырыгларын шиитпирлээринге амгы үедеги физиканың, астрономияның геологияның, геофизиканың болгаш геохимияның бүгү чедиишкиннерин совет эртемниң кол айтырыгларын чүгле совет эрдэннер хереглеп турар. Космогониятем шиитпирлеп шыдаар деп чүвеге чигзиниң турбас.

Куйбышевтиң, Сталинградтың болгаш Каховканың суг күжү-биле ажылдаар электри станцияларының, Кол Туркмен, Мурнуу-Украин, Соңгу-Крым болгаш Волга-Дон каналдарның тудуушкуннарының дугайында төөгүлүг шиитпирни 1950 чылда чазак чери үндүрген. Коммунизмниң сталинчы улуг тудугларынга дузалаары-биле ССРЭ-ниң Эртемнер Академиязы дузаламчының комитедин тургускан. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга бистиң чурттуң эртемдээннериниң киржилгези, бүдүргүлгечилер-биле оларның чогаадыкчы тывынгыр кады ажылдажылгазы болза, совет эртемниң хөгжүлдезиниң чугула чүүлү болур.

Америк империалистер болгаш оларның дузалакчылары делегейниң чаа дайынын кыпсып турунда, бүгү делегейде тайбыңның баганазы—Совет Эвилели бойдус чаартылгазының сталинчы улуг планын күүседип турар.

(СӘТА).

1936 Алексей Максимович Горький 1951

★ ★ ★

М. ГОРЬКИЙ

Буревестник дугайында ыр

Далайның кажарарган дескизинин кырында хат булуттарны чыып турган. Булуттар-биле далайның аразында кара чаныыкка дөмей Буревестник чоргаар кылыйып турган.

Бирде чалгыны-биле чалгыларга барып деттилеп, бирде булуттарже согун дег атынып үнүп, Буревестник алгырып чораан, ынчааргa — куштуң дидим алгызында өөрүшкүнү булуттар дыңнап турарлар.

Ол алгыда — шуурганга күзел! Ол алгыдан булуттар килеңнің күжүн, хандыгылганың чалбыыжын болгаш тиилелгеге бүзүрелди дыңнап турарлар.

Чайка куштар шуурган мурнунда човуурлап турганнар, — човуурлап, далай кырында ыңай-бээр ээрецейнчип турганнар болгаш шуурган мурнунда бодунуң коргуп девидээрин далай дүвүнче чажырып алырынга беленнер.

Гагара куштар база човуурлап турганнар, — оларга гагараларга, амыдыралдың тулчуушкунунуң таалалы четтинмес: согуушкуннарның диңмирээшкини оларны коргудуп турэр.

Мелегей пингвин куш семис бодун чалым хаяларга чажырып олургач... Чүгле чоргаар Буревестник көвүк-биле кажарара берген далайның кырында дидим болгаш шөлээн кылыйып турган!

Булуттар далай кырынче улам-на карацгылап, кудулап турган, чалгыглар бедик диңмирээшкинге уткуштур чүткүжүп, ырлажып турганнар.

Диңмирээшкин диңмиреп үнген. Чалгыглар хат-биле маргышпышаан, килеңнин көвүүнде човуурлап турганнар. Хат өөр чалгыларны дыңзыг куспаа-биле кужантапкаш, эртинелиг канчаар-даа аажок улуг чалгыларны доозун, чаштанчы кылдыр буза шалышаан, черлик хорадал-биле херлип кээп-кээп, эларны чалым-хаяларже шывадаптар.

Кара чаңныкка дөмей Буревестник алгы-биле кылыйып турган, булуттарны согун дег өде берип, чалгыларның кевүүн чалгыны-биле үзе шаап ыорып турар.

Ол, бо-ла, демон ышкаш, ужуп чор.— шуурганның чоргаар, кара демону, — катырып-даа чоруур, ыглап-даа чоруур... Ол, булуттарны катырып турар, ол өөрүшкүден ыглап турар!

Диңмирээшкинниң килеңинде, — сергек демон, — ол шагда-ла шылай берген, хүнну булуттар дуглай албас деп ол бүзүрелдиг, — чок, дуглай албас!

Хат улуп турган... Диңмирээшкин диңмиреп турган...

Дүвү чок далайның кырында өөр булуттар көк чалбыыш болуп хып турган. Кызаңнаашкыннарның согуннарын далай тудуп алгаш, бодунуң терецинге өжүрүп турар. Ол кызаңнаашгыннарның көрүнчүктелиишкиннери оттуг чыланнар дег далайже дырлаңайнчыл чидип турганнар.

— Шуурган! Удавас шуурган диңмиреп үнер!

Ол дидим Буревестник, далайның диңмирелдиг килеңиниң кырында кызаңнаашкыннар аразында чоргаар кылыйып чоруп турар; ол дээрге, тиилелгениң баш бурунгаар сөглекчизи алгырып турары ол:

— Шуурган улам күштүү-биле диңмирээй-аан!..

„Горький—ажылчы чоннарның кызыгаар чок бердинген өңнүү болгаш коммунизм дээш демиселдиң сорук киирикчизи“.

(В. М. МОЛОТОВ).

М. ГОРЬКИЙ

Хартыга дугайында ыр

Канчаар-даа аажок улуг, эрикте чалгаазым тынып чыдар далай,—удуй берген болгаш айның ак-көк херели-биле шыптынган ыракта, шимчеш-даа дээр чүве чок. Чымчак, мөңгүннелзий берген ол ында мурнуу чүктүң көк дээри-биле холужуп турган болгаш чүглеичек булуттарның шилдеңгир аргыын, сылдыстарның шимчеш дивес, бодун чажырбас угуулзаларын бодунга коргунчүктелдирбишаан, так удуп чыткан. Сактырга, соксаал чок чалгыглар эрикче дүш-биле союп үнмушаан, чүнүң дугайында сымыранчып чыдарын билип алырын күзээш, далай кырынче дээр улам-на куду ээгип бадып турган чүве ышкаш.

Соңгу-Чөөн чүктүң ханынга кемдедирдагырартыр шаптырып алган ыяштар үнген даглар, боттарының баштарын оларның кырында тастарже чидиг харбаг-биле сүүрертип үндүрүпкен, мурнуу-чүк дүнезиниң чылыг болгаш часыг каранцызын кетинипкен, оларның дошкун барааннары төгериктелгилей бергилээн.

Даглар чугула-бодалгалыглар. Олардаа, чалгыгларның каас-чараш погаанзымаар сирттеринче, карачаңгыс шимчаашкинни доктаадырын, сугнуң үзүктел чок шимээргеп турар даажын болгаш көвүктүң тыныштарын, — ам-даа даг баштарының ындында чаштынып турар айның херелиниң ак-көк мөңгүү-биле кады долгандыр куттунган чажыт шыыпыңны үреп, хөлегелер кээп дүшкүлээн болгаш оларны кетиндирип турарлар.

— А-ала-ах-а-якбар!..—деп, кырган крым кадарчы узун, көк баштыг, мурнуу-чүктүң хүнүнге чидирткен, кургамзыг болгаш мерген угаанныг ашак Надыр-Рагим-Оглы улуг тынып, аяар чугаалаан.

Бис оон-биле кумда, төрээн даандан хоортунган, хөлеге кетинген, даштында чиңгис үнүп келген, аажок улуг даш чанынга, — мунцаргай, дүндүгүр даш чанынга чытаан бис.

Рагим биле бис чап-чаа тудуп алганывыс балыктан мүн хайындырып олургулаан болгаш кайывыс-даа бүтү-ле чүве бодунче сиңнигип кирерин болдуруп турар сүнезинненген, сорук кирген чүве ышкаш бооп турар, чүректе арыг, чиик болгаш бодаарының күзелиңден еске күзел чок бооп турар, ындыг хөөнге турган бис.

А далай эрикче огланып турган, ынчаарга чалгыглар дээрге, оларны одагга дөгеленип ал деп дилеп тургулаан чүве дег часыы-биле шимээргеп турган.

Рагим далайже көрүндүр, хөрээн злезин кырында каап алган болгаш шенектерин даянып алган, адыштарында бажын сыртандыр каап алган, бүлүртүң ыракче бодалгалыг көрүп чыткан. Оон селбегер, хой кежи бөргү чушкуузунче чыла берген, оон бүгү бо-ду оонак дырышкактыг бедик хавааннче далайдан арыг агаар чыварлап турган. Мен ону дыңнап олур мен бе деп чүвени айтырбайн-даа далай-биле чугаалажып чыткан чүве дег философтан чыдыр:

— Бурганга шынчы кижи дываажаңга баар. Бурганга болгаш чүвени өтүр билир кижиге бараан болбас кижи чүл? Ол дээрге — бо көвүкте-даа болуп чадавас... Сугда демги мөңгүннелчек демдек база ол-даа болуп чадавас...кым билирил ону?

Күчүлүү-биле херли берген, каранцы далай чырып кел-чораан, оон чамдык черлеринде айның ужур-мажыр чок сактагылапкан ында-мында чырыктары көзүлгүлеп келгилээн. Ол ай дагларның кертилеңнээн баштарындан шагда-ла эштип үнүп келген болгаш ам аңаа уткуштур, эрикче болгаш бистик чанында чыдарывыс дашче оожум тыныып чыдар далай кырынче бодунуң чырыын бодалгалыг кудуп турган.

— Рагим!.. Тоолдан тоолдап көрем... —деп ашакты диледим.

— Чүге? — деп, менче эргилбейн-даа Рагим айтырды.

— Анаа-ла! Мен сээн тоолдарыңга ынак кижи мен.

— Мен сеңээ шуптузун тоолдап каапкан мен... Оон ыңай билбес мен...

Ол дээрге, мени дилезин дээш, ынчап чыдары ол болбас ийикпе. Мен диледим.

— Сеңээ мен ыр чугаалап берейн, күзээр сен бе? — деп, Рагим төпшээреди.

Мен шаандагы ыр дыңнаар күзелдиг болдум, ынчангаш мунцаргай, ырлаанзыг үн-биле, ырның, бот-хеаирлиг мелодиязын хевээр артырарын оралдажып, ол чугаалап үндү.

I

«Бедик дагже Уж[1] союп үнгеш, ында шык кашпал иштинге, дүрлүп алгаш, далайже көрүп чыдып алган.

«Бедик дээрге хүн хереллериниң турган, а даглар дүдүскеткей берген турганнар болгаш куду чалгыглар дашка шакпыланып турганнар...

«А кашпалды куду, эмге-дикчок болгаш чаштанчылаан суг, даштар-биле диңмиревишаан, далайже уткуй чүткүп чыткан,.. Шупту боду ак көвүк, кажарара берген болгаш күштүг ол суг ажынчак улувушаан, дагны чара кезип, далайже шурап чыткан.

«Хенертен Ужтуң дүрлүп алган чыткан кашпалынга дээрден хөрээ бузук, чүглери ханныг Хартыга кээп дүшкен...

«Хартыга кыска ышкы-биле черге кээп дүшкеш, хорадаан сеткили харыксырап, кадыг дашка хөрээ-биле каккыланып турган...

«Уж корга бергеш, далаш-биле чайлады соя берген, ынчалза-даа куштуң тыны ийи-үш минута артканын дораан билип каан...

Буступ кемдээн куштуң чанынче Уж союп чеьде бергеш, оон мырыңай карантарынче шиңейнип чугаалаап:

«— Өлүп чыдыр сен бе?

«— Ие, өлүп чыдыр мен! — деп, Хартыга ханызы-биле улуг тыныып харыылаан. — Мен алдарлыг чурттадым!.. Аас-кежикти билир мен!.. Мен дидим тулуштум!.. Мен дээрги көрген мен. Сен ону ол хире чоок кәре албас сен!.. Эх, хөөкүйнү, сени-аар!

«—Че, дээрде, чүл ынчаш?—куруг черле-дир... Мен аңаа канчап сояр мен? Меңээ мында-даа кайгамчык эки-дир... чылыг болгаш шык!

«Шөлээн кушка Уж ынчаар харыылааш, ол чулчуруушкуннарның уъжун боду иштинде кочуургаан.

«Ынчангаш боданган: «ушса-даа, сойза-даа, төнчүзү билдингир; шупту черге чыдар, хүл-ыйба болуп калыр...»

«Ынчалза-даа дидим Хартыга хенертен далбаш кылынгаш, бичии новайып келгеш, кашпалче эргилдир көрген.

«Куу дашты өтүр суг сыстып чыткан, каранцы кашпалдың ишти ышкам болгаш ирик чыттыг турган.

«Хартыга бүгү күжүн чыып алгаш, аарзынып, мунцарап алгырыпкан:

«—О, дээрже ода чаңгыс катап кодүрлүп үнген болза!.. Дайзынны сыындырып алыр ийик мен... хөрээмниң балыгларынче... оон ол мээң ханымга хара бээр ийик!.. О, тулчуушкуннуң хаскежин!..

«А Уж боданган: «бир тээ Хартыга ол хире човуурлап чыдар чүве болганда, дээрге чурттаары шынап-ла эки чүве эвес деп бе!..»

«Ынчангаш, шөлээн кушка Уж сүмелээн: — А сен кашпалдың кыдыынче чылып үнүп алгаш, куду шуравыт.

«Ынчалзыңза, сени чалгыннарның көдүрүп үндүре берип, бодуңнуң агаарыңга ам-даа бичии чурттаарың чадавас».

«Хартыга шимчеш дээш, чоргаар алгырыпкаш, чылгыр дашка дыргактарыбиле тая-тая, чалымче үнүп чорупкан.

«Хартыга чеьде бергеш, чалгыннарын хөндүрүпкеш, бүгү хөрээ-биле улуг тынгаш, каракгарын кылаш кылгаш оон — куду бадыпкан.

«Боду хаяларга тайып, чалгыннарын үревишаан, чүглерин адып кагбышаан, деш ышкаш, дүрген бадып чыткан...

«Сугнуң чалгыглары ону сегарип алгаш, ханын чүлгүй шапкаш, көвүкке кедиргеш, далайже ап киире берген.

«А далайның чалгыглары мунцаргай мөөреп, даштарга шапкыланып турганнар... Ынчаарга куштуң сөөгү далайның делгеминге көзүлбес болган...

II

«Кашпалга Уж чыда, куштуң өлгениниң дугайында, дээрже үнүскээниниң дугайында үр бодап чыткан.

«Оон аас-кежиктиң дугайында сактыышкын-биле карактарны кезээде часыдып турар ыраакче Уж көрүп корген.

«—А өлүп калган Хартыга бо дүвү, кыдыы чок куруг дээрге чүнү коргенил? Ол Хартыга ышкаш, ындыглар, өлүп калгаш, дээрже ужуушкуннарга ынакшыды-биле чүге сеткил-сагышты хайындырып турарларыл? Олар ында чүнү билип алганнарыл? А мен дээрже бичии када ужуп үне бергеш, ол бүгүнү дөгерезин билип ап болур-ла ийик мен.

«Сөглээнин — кылган. Дээрбектелдир дүрүлгеш, Уж агаарже халый бергеш, хүнге чиңге дилиндек болуп кылаш кылынган.

«Сояр кылдыр төрүтүнгенде — ужуп шыдавас!.. Ол дугайын утупкаш, Уж даштар кырынга кээп дүшкен, ынчалза-даа өлбээн, а катырыпкан...

— Дээрге ужуушкуннарның эки чаагайы бо чүве турган чүл! Ол — дүжүүшкүнде чүве-дир!.. Куштарның катырынчыгларын! Черни билбейн аңаа мунцаравышаан, дээрже бедиирин оралдажып, дунааргай куруг черден амыдырал дилеп турар. Ында чүгле куруг хоозун. Ында чырык хөй, ынчалза-даа ында чем чок, дириг амытанга тептинер чүве чок. Чоргааралдың хөрээ чүл? Чеменің хөрээ чүл? Оон-биле бодунуң күзелдериниң угаан чогун дуглаар, оон артынга амыдыралдың хөрээнге бодунуң ажык чогун чажырар дээш бе? Куштарның катырынчыгларын!.. Ынчалза-даа оларның чугаалары ам мени мегелей албас! Мен бодум шуптузун билир мен! Мен — дээрни көрген мен... Мен ынаар ужуп көрген мен, ону хемчээген мен, дүжүүшкүнү билип алгач мен, ынчалза-даа чылча дүшпээн мен, харын чүгле бодумга быжыг бүзүрээр мен. Черге ынакшый албастар мege-биле чурттаайлар-аан. Мен шынны билир мен. Оларның кыйгырыгларынга мен бүзүревес мен. Черниң бүдүргени—чер-биле амыдырап турар мен.

«Ол оон, бодунга чоргаарланмышаан, даш кырынга борбайты дүрлүп чыдып алган.

«Чайынныг чырыкка далай кылаңайнып чыткан, чалгыглар эрикке сүртенчиг шакпыланып турганнар.

«Оларның арзылаң хөрээ дег кицигрээшкининде чоргаар куштуң дугайында ыр диңмиреп турган, оларның согуушкунундан чалым хаялар сиринейнип турганнар, сүртенчиг ырга дээр сиринейнип турган:

«Эрестерниң өлүм чогунга алдарны ырлап тур бис!

«Эрестерниң өлүм чогу — амыдыралдың мергени бо-дур! О, дидим Хартыга! Дайзыннар-биле тулчуушкунга ханың төнген-дир... Ынчалза-даа шаг келир — ынчангаш сээң изиг ханың-ның дамдылары чаштанчылар ышкаш, амыдыралдың имиринге хып үнер болгаш хосталганың, чырыктың өлүм чок күзели-биле хөй дидим чүректерни кыысыр.

«Сен өлген-не дир сен!.. Ындыг болза-даа дидимнерниң болгаш сеткилсагыжы-биле күштүглерниң ырынга кезээде дириг чижек болур сен, хосталгаже, чырыкче чоргаар кыйгырыг болур сен!

«Эрестерниң өлүм чогунга ырны ырлап тур бис!..»

...Далайның өң-баазын ыраачда ыыт-даа чок, чалгыглар элезин кырынче ырлаанзыг чаштынып туру, ынчаарга мен далайның ыраанче көрүп алган, ыыттавайн олур мен. Сугнуң кырында айның херелериниң мөңгүн дег ак ойбактар улам-на көвүдеп туру... Бистиң кочалчыгажывыс оожум хайны берди.

Чалгыглардың бирээзи эрик кырынче оюнзак чуглуп келгеш, кыйгырымзап шимээргээш, Рагимниң бажынче союп кел-чор.

— Кайнаар баарың ол?.. Чору! — деп, Рагим холун олче чайды, оон демги чалгыг далайже чөпшүлдүг дедир чылып кире берди.

Рагимниң чалгыглары сүнезинчедиптер чаңы меңээ бичии-даа катырынчыг эвес болгаш коргунчут эвес. Долгандыр бүгү чүве чиктиг-дириг, чымчак, чазык көрүп туру. Далай аажок таваар, ынчангаш дагларже оон хүндүскү тунааргайдан ам-даа сооваан арыг тыныжында хөй күчүлүг, туттунчак күштер чаштынчып чыдары илдең. Сеткил-сагышты уярадып турар, угаанны кандыг-бир ажык сеткилдің таалалдыг манаашкыны биле девидедип турар бирле байырлалды кара-көк дээрде сылдыстарның алдын хээзи-биле бижип. каан.

Шупту удумзураан, чүткүлдүг-сергек удумзурап турар, сактырга, дараанның секундазында шупту чүве далбаш дээш, тайылбырлаар аргажок чаагай хөөннүг үннерниң шилгедек эде катыжыы бооп ыыттап үнер-даа ышкаш. Ол үннер делегейниң чажыдының дугайында чугаалап бээр, оларны угаанга тайылбырлап бээр, а оон соонда ону сүнезинниң отчугажы ышкаш өжүргеш, дүвү чок бедик, кара-көк дээрже сеткил-сагышты эдерти бээр, оон аңаа уткуштур сылдыстарның чивеңнээш хөзин база ажык сеткилдің кайгамчыктыг музыказы эде бээр...

★ ★ ★

Коммунизмниң тиилелгези дээш могаг чок демиселчи

Он тос вектің ийи дугаар чартыын. дан эгелээш-де орус литератураның улуг артык шынары улам-на көскүлен болуп тодарап туран. Тозан чылдарның төнчүзүнден бээр-ле Горькийниң саълдары өзүп турган. Орус улуг чогаалчы Алексей Максимович Горькийнин нүүрүнде аныяк ажылчын ангы бодунуң генийлиг чогаалчызын илип үндүрген.

1898 чылда Горький бодунуң чогаалдарының ийи томнарын парладып үндүрткен болгаш ол томнар орус номчукчуну болгаш критиктиг күштүү-биле кайгаткан.

Толстой, Чехов, Короленко алдарын дээдизинге турган үеде, Горький ол эң эки чогаалчылар-биле деңнежип турган болгаш мурнакчы кижилерниң угаан. бодалдарын шиңгээдип алган турган.

Горькийниң ындыг дүргеи чедиишкини оон чогаадылга ажылының мөзү шынары-биле тайылбырлатынар. Мындыг чогаалдарны шагда-ла кылып тургускан: «Буревестник дугайында ыр», «Старуха Изергиль», «Челкаш», «Мальва» болгаш өске-даа. Номчукчу оларны улуг ынакшыл-биле хүлээп алган. Ол чогаалдарның шуптузурда чаңгыс шынар бар — номчукчуну өөртүр, ону демиселче кыйгырар.

Максим Горький деп ат-биле чогаал бижип чораан, орус улуг чогаалчы Алексей Максимович Пешков 1868 чылдың март 28-те Нижний Новгородка төрүтүнген. Хосталга дээш, коммунизм дээш могаг чок демиселчи, пролетар литератураның ол эгелекчизиниң күш-ажылчы амыдыралы дыка эрте, он чарлыында-ла эгелээн. Горький болза, майгын садыынга ажылдап, пароходка аяк-сава дажыкчызы болуп, бурган чуруур мастерскаяга өөреникчилеп, хлеб быжырыкчызы болуп, амыдырап чурттаар дээш таварышкан-на ажылды күүседип, Нижний Новгородтан Кавказка чедир база Кара далай эриктери-биле чүс-чүс километр черлерге чадаг кылаштап чораан.

Ол-ла хамык черлер кезип чоруп чорааш Горький хөй-хөй үүлдерни, амыдыралда чөрүлээлерни көрген. Горький амыдыралда дыка хөй эки үүлдерни база көрүп алган. Ол эки үүлдү амыдыралдың бодунга, кижиге ынакшылдан Горький тып алган.

Алексей Максимович болза, марксисчи идеяларга үргүлчү чоокшулап, марксисчи бөлгүмнерге барып турган. Чогаалчының амыдыралчы оруу демиселге ону чедире берген болгаш сл. шын чоруктуң нептередикчизи апарган. Владимир Ильич Ленинниң чөптүү-биле үеелээни, оон алдарлыг — «Буревестник дугайында ырзы» диңмиреп үнген. «Шуурган улам-на күштүү-биле диңмирээй-аан!» — деп чогаалчы ыйгырган. Ол дээрге, революцияже чалбыыштыг кыйгырыг болган.

Горький могаг чокка ажылдап, шүлүктерни болгаш рассказтарны бижип, уран чечен болгаш марксисчи литератураларны хөйү-биле номчуп турган.

Горький болза, 1902 чылда-ла хөйге чогаалчы деп санатырган турган. Эртемнер Академиязы ону академияның кежигүнүнге соңгуп алган, ынчалза-даа аңаа ажынып хорадаан II Николай хаан академиктерниң даңзызындан Горькийниң адын каазып каастар деп дужаан. Хаанның ол дерзич чоруунга Чехов биле Короленко удурланган болгаш олар боттарының академик деп аттарындан шиитпирлии-биле ойталаанар.

Хаан чазак Горькийни айыылдыг кижи деп көрүп турган болгаш ону хоругдалдарга таварыштырып, ажыыбиле ийикпе азы чажыды-биле хыпап турган.

1905 чылда болган болуушкуннарга Горький идепкейлиг киришкен. Январь 9-ту чогаалчы кудумчуга эртирген. Ажылчыннарның тайбын чыскаалын база көвүүрүлерге чыткылаан өлүрткен улустарны «хаанның шаңналының» түңнели-дир» деп көрүп турган. «Хаанныг воскресеньениң» соонда Горький болза, демиселче кыйгырыг кылдыр «Январь 9-зу» деп алдарлыг манифест бижээн. Ол манифестини парлап үндүргениниң соонда дораан-на каргыс шагдаалар Горькийни тудуп алган болгаш Петропавловск шивээзинге кара бажыңнап каан. Горькийни тудуп хоругдаан чорук делегейге улуг шуугаазынны үндүргеи, хөй-ниитиниң негаэшкини-биле хаан чазак Горькийни хостар үндүреринге албадаткан.

Партияның онза даалгазын өзүгаар Горький Америкаже чорупкан болгаш аңаа «Ава» деп улуг романын ажылдап турган. 1906 чылда үнген ол чогаалдың дугайында Владимир Ильич Ленинниң чугаалааны болза, ажылчын аңгының революстуг хөгжүлдезинге улуг рольди ойнаан ол ном чогуур өйүнде хереллетинген.

Америкага бодунуң ажыл-чорудулгазын Горький партияның эрге-ажыктарынга хамаарыштыр чорудуп турган. Чогаалчының политиктиг ажылы ону ажылчы массалар-биле 1906—1907 чылдарда-ла хаан чазакты буруудадып турар кезек үүлдерни ол бижээн.

1907 чылда Горький партияның Лондонга болган съездизинге киришкен. Ол аңаа Ленин-биле таныжып, политиктиг айтырыгларга Горькийниң генийлиг чоруун ол кайгаан. Ол ийи улуг кижилерниң найыралы быжаан. Ленинниң Горькийге кичээнгейи сөөлгү чылдарда бичии-даа кошкаваан. Горькийниң чүпү бижип турарын, оон кадыы кадыг болуп турарын Владимир Ильич сонуур гап турган. Горькийниң хөгжүлдезинге Ленинниң саълдары улуг ужур-дузалыг болган. Оон бедик үнелели болгаш чогаадылга талазы-биле сагындырыгларын Алексей Максимовичини шын орукче башкарып чоруткан.

Культура талазы-биле балбак белеткел ажылын Горький чорудуп эгелээн. Капри ортулукка баргаш белеткеннип алгаш, орус литератураның төөгүзүнүн талазы-биле лекцияларны номчуп, оон-биле кады чогаадылга ажылын баа-кылып турган.

«Окуров хоорайжыгаш», «Матвей Кожемяковтуң амыдыралы», «Бичe чоргааным», «Чон аразында» деп чогаалдарында Горький хаанныг реакциягаа согуушкунну таварыштырган.

Горький реализмниң талазында турган. Оон удуртулгазы-биле «Знание» деп чыынды ном үнген.

Империалистиг дайынның чылдарында Горький, Төрээн чурттунга турган. Бодунуң критиктиг үүлдеринге Алексей Максимович болза, империализмге ылаңгыя эң дерзии герман империализмге шиитпирлии-биле удурлаып турган.

1917 чылдың революциязының баштайгы хүннеринден эгелээш Горький революцияның баштыңчылары Ленин болгаш Сталин-биле кады ажылдап келген. Горький болза, публицистиг үүлдерни бижип, «Бүгү-делегей литературазын» үндүрерин организастап, сөөлгү бүдүн чартык чүс чылда уран чечен литературада эң эки үүлле турган болдур, ону орус дылче очулдуруп, чырыдылга ажылынга, кадыр-лар организастаарынга, эртемдээшнерниң ажылдарынга херектиг негелделерни тургузарынга улуг кичээнгейчи салып турган. Бо үеде чогаадылга ажылынга херектиг хөй санныг материалдарны чыып ап турган.

Могаг-шылаг чок ажыл-биле,өкпезиниң аарыы Горькийниң организмин кошкадып эгелей берген. Ленинниң саналы-биле 1921 чылда Алексей Максимович эмнедири-биле Италияже чорупкан. Даштыкыга турган Горький Төрээн чурту-биле харылзаазын үспээн. Канчаар-даа аажок хөй санныг чагааларны ажылчыннардан, интеллигенциядан, тараачыннардан хүннүң чыгыы ол ап турган. Эгелеп чоруур чогаалчылар, шүлүкчүлер боттарының бижээн үүлдерин Горькийже чорудуп турганнар. Бежен үш харлыг Алексей Максимович оларны шуптузун кызымаа-биле номчуп, харыылап берип турган болгаш олла үеде бодунуң билиин улам бедидер дээш хөйү-биле ажылдап турган.

1925 чылда ол «Мээң университеттерим» деп чогаалын, оон соонда 1926 чылда «Артамоновтарның хереэн» бижээн.

Ол-ла үеде оон «Клим Самгинниң амыдыралы» деп чогаалын удаа-дараазы-биле парлап үндүрүп турган. 1928 чылда Алексей Максимович Совет Эвилелинге ээп чаныр келген болгаш совет литератураның удуртукчузу апарган.

«Бистиң чедиишкиннеривис», «Тудугда» деп журналдарны ол организастаан болгаш оон редакциязы-биле олар үеүп турганнар. Оон удуртулгазы-биле кайгамчыктыг кижилерниң амыдыралының дугайында, фабрикалар болгаш заводтар төөгүзүнүң талазы-биле, хамааты дайынның дугайында номнарны, «19-ку чүс чылдың аныяк кижизиниң төөгүзүнүң» номнарының серияларын, шүлүкчүнүң библиотеказын (улуг, биче), төөгүнүң романнарының библиотеказын парлап үндүрген.

Ол-ла үеде Горький «Егор Булычев» болгаш өске-даа чогаалдарын тургузуп, «Васса Железнованы» эде кылган.

Чогаалчыларның Бир дугаар Бүгүүзилел съездизинге Алексей Максимовичиниң чугаазы оон шылгарангай мерген угаанныын илереткен.

Совет улустарның акы-дүнма литератураны быжыдарының болгаш өстүрериниң талазы-биле Горький дыка хөй ажылдарны кылган.

Совет литератураның могаг чок сайырадыкчызы, Горький аныяк чогаалчыларның каадырларын улуг ынакшылдыы-биле кижизидип турган.

«Орус литературага бодунуң саълдарының талазы-биле Горький болза, Пушкин, Гоголь, Толстой ышкаш, шак ындыг гигантыларның дараазында, оларның улуг традицияларының бистиң үевисте уламчыланчызы болуп турар» деп Вячеслав Михайлович Молотов чугаалаан.

Генийлиг чогаалчы Алексей Максимович Горькийниң чогаалдарында национал орус характерниң эң эки шынарлары сиңниккен: улустуң күжү, эрес маадырлыг чоруу, шыдамыкайы, эн байлактыг мергежили, хосталгага чайгылыш чок күзел-соруу. Төрээн чурттунга ханы ынакшылы, кижиге, оон угаан-бодалынга, оон аас-кежиинге улуг идегели, өске национал дың кижилерин, оларның ат-алдарын хүндүлээри — чаң-

(Төнчүзү 3 дугаар арыында).

[1] Уж—шакпас чылан.

Коммунизмниң тиилелгези дээш могаг чок демиселчи

(Төнчүзү. Эгези 2 дугаар арында).

гыс сөс-биле Пушкинниң, Гогольдуң, Толстойнуң чогаалдарында кол шынар Горькийде бар болуп турар.

Классиктиг орус литератураның сорулгазы болза, маадырлыг чорукту көргүзеринче доктаамал чүткүл болур. Бистиң улустуң национал характерин ында чугаалап турар. Орус литература болза, күштүг күзел-соруктуң кижилерин чуруп көргүзер сорулгалыг.

Горькийниң чогаадылга ажылынып кол маадыры болза, бодунуң түрээн ушта тырттып эккелгеш кижилерге чырыкче болгаш хосталгаже орукту айтып берген аныяк оол Данкога дөмей чоргаар кижи болуп турар. «Мещаннар» деп шиидe машинист Нил, «Ава» деп романда Павел Власов болгаш ооң аразы Ниловна — реакция биле карангыбүдүүлүк чоруктуң дерзии күштеринге удур эрес маадырлыг демиселчилер болуп турар. Бодунуң Төрээн чуртунуң патриотчузу Горький бодунуң чогаалдарынга Төрээн чуртунга ынакшылдың илергейлээшкиннерин көргүзүп турган.

«Окуров хоорайжыгаш» деп тоожуда Тиуновтуң чугаалааны болза: «Сөңээ чүрээмден сөглээйн — чер-делегейде орус улус дыка-ла эки-дир!... Чаагай, хүндүлекчи-даа улус чүве!»

Бодунуң улузунуң маадырлыг, быжыг шыдамыкайын Горький кончуг эки билип чораан.

Горькийниң автобиографиялыг чогаалдары болур «Биче чорааным», «Чон аразынга», «Мээң университеттерим» дээрге, орус улустуң дугайын, ооң күжүнүң, национал характериниң дугайын көргүзүп турар. Горькийниң чугаалааны болза: «Орус улусту эң-не таантылыг кылдыр көрүп турар мен»

Горькийниң «Ава» деп романының маадырларының бирээзи орус улустуң чогаадыкчы күчү-шыдалының дугайында мынча деп чугаалаан: «Кандыг кончуг эки кижилер боор, Ниловна, быжыг, ээлдек бүгү чүвени билип чылырынга күзелдиг аныяк ажылчыннарның дугайын чугаалап тур мен. Оларны көрүп турарыңга-ла — Россия чер-делегейниң эң тодаргай демократиязы болу бээр!». Төрээн чурт дээш демиселге өзулуг кайгамчык эрес дидим чоруктарны, инициативаларны маадырлыг совет улус көргүзер дээрзин Горький билип турган болгаш бо талазы-биле улуг чогаалчы часпаан-даа.

Ленин биле Сталинның, Ломоносов биле Радищевтиң, Суворов биле Кутузовтуң, Белинский биле Чернышевскийниң, Горький биле Павловтуң улузу — маадырларның улузу болза, ажылдап-даа билир, аас-кежиктиң үнезин-даа билир, бергелерни ажып эртериниң чоргаар өөрүшкүзүн-даа билир.

Горький бодунуң улузунуң эрткен үезинге чоргаарланып, ол эрткен үезин өөреринче кижилерни кыйгырып чораан. Төөгү дээрге, багай эвес башкы болур, ынчангаш эрткен үени хая көрнүп көөрү чугула деп ол чугаалаан.

Он тос дугаар үс чылдың дургузунда орус уран-түүлдүң талазы-биле канчаар-даа аажок улуг чогаадыкчы чедиишкиннерни түңневишаан, Горькийниң чугаалааны болза: «Орус улус болза, эң-не коргунчуг байдалдарга бүгү делегейни кайгаткан эң тергиин литератураны, кайгамчыктыг чурумалдарны болгаш ёзулуг музыканы тургузуп, магалыг күштү тып алган».

Улустуң аас-кежии дээш демиселчи Горький болза, фашизмни онза кеер хөөн чок чораан.

Бүгү депшилгелиг кижи төрелгетениниң ынак чогаалчызы Алексей Максимович, фашизмниң расалыг бодалдарын улуг килең-биле сойгалап илереткен. Горький болза, фашистиг суртаалдар-биле демиселче бүгү делегейниң интеллигенциязын могаг чокка кыйгырып турган.

Бодунуң характериниң бүгү шынарының талазы-биле Горький өзулуг демиселчи чораан. Сөөлгү чылдарда бижээн бодунуң түүлдериниң бирээзинге Алексей Максимович мынча деп чугаалаан: «Кызыл шеригниң кирер тулчуушкунунче кырган-даа болзумза анаа дайынчы болуп алгаш баар мен». Ада-чурттуң ыдыктыг Улуг дайынынга дайынчылар болза, горькийжи өскээн-биле дайзынны соп турганнар болгаш бир эвес дайзын дүжүп бербес болза — ону чок кылып узуткап турганнар.

Горький биске ынчангаш дириг күш-ажылынга-даа, тулчуушкунга-даа ол кезээде бистиң-биле кады, шынчы херек дээш анаа дайынчы болуп алгаш ооң кады чаалажыр деп турган шериин тиилеп алган.

Улуска, Ленин—Сталинның херээнге бердинген Горький, улустуң бүгү дайзыннары-биле хайыра чок болгаш эптеш чок демиселди чоруткан — ол демисел болза, герман империализмниң агентилери-троцкийжи-бухаринчи сатынык-чыларның калчаалыг өжээнин хайыктырып үндүрген. Ол дерзии дайзыннар болза, чогаалчыны өлүреричиг бужар-бажык планын чогаадып кылган болгаш хөлезиленикчи өлүрүкчүлериниң холу ол планны боттандырып каан.

1936 чылдың июнь 18-те Алексей Максимович мөчээн. Улуг чогаалчының мөчээнин бүгү совет улус болгаш депшилгелиг мурнакчы кижи төрелгетен дедир эгитинмес эң улуг чидириг кылдыр көрген.

Вячеслав Михайлович Молотов 1936 чылдың июнь 20-де кажыдалдыг митингге чүве чугаалаан, мынча дээн: «Лениниң мөчээнинин, соонда, Горькийниң мөчээни — бистиң чуртувуска болгаш кижи төрелгетенге эң-не аар чидириг болган».

Бодунуң улузунуң мурнунга, Төрээн чурттунуң мурнунга, депшилгелиг кижи төрелгетенниң мурнунга Горькийниң алдар-хавыязы улуг.

Орус улустуң улуг оглу, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының өөнүү, чаагай сеткилдиг болгаш чалбыыштыг чүректиг кижи — Алексей Максимович Горькийниң ады ынчангаш чүс-чүс чылдарга мөңге чурттаар.

С. ФАТЕЕВ.

Волга-Дон тудуу. Цимлянскаяның суг белдиринде электри-каңнакчы Августа Ивановна Сергиенко ажылдап турар. Ол бистиң чуртувустуң дыка хөй улуг тудугларының киржикчизи. Ол ам мында ээлчег нормазын ийи чартык катап ажыр күүседип ажылдап турар.

Чурукта: электри-каңнакчы А. И. Сергиенконуң Цимлянская ГЭС-инге хереглээр арматураны каңнап турары.

Чуруу С. Кропивницкийнии. СЭТАның пресс-клишези.

Иелерге лекция

Хоорайның культура-чырыдыышкынаажылының килдизи бо неделяның вторникте Песочная кудумчу комитединге лекция организастап чоруткан. Ол лекцияга өг-бүле ээлери херээженнер элээн хөй кижи олурушкан.

Анаа эмчи эш Самет — «Уругларның черва аарыы болгаш ону баш удур эмнээриниң дугайында» деп лекцияны номчаан. Шак ындыг лекция болза, чоннуң амыдыралынга медицинаны чоокшуладыр болгаш чоокшуладыр.

Иелериниң бүгү сонуургаан айтырыгларынга эмчи тодаргай билдингир харыыларны берген. Медицина талазы-биле темага лекцияларны болгаш беседаларны үргүлчү чорударының дугайында херээженнер санал киирген. Дараазында хүннерде — ижин тифин болгаш чайын уруглар аарыын баш удур болдурбас дугайында лекцияны номчуурун олар дилээн.

Е. ГОЛЫХ.

Бижик өөренириниң бөлгүмнери чоруваст

Кызылдың көдээ районнуң Даспы сумузунда школа башкылары сумуда болгаш колхозта бижик билбестерни болгаш бижикти биче билирлерни өөредир деп хүлээлгелерни алгаш, ол ажылды херек кырында эгелевээн. Эш Ходан-оол 7 кижини бижикке өөредир тургаш, чүгле 4 кижини 2 катап, эш Уйнук 10 кижини өөредир тургаш, чүгле 8 кижини 3 катап, Баппа 7 кижини өөредир тургаш, 5 кижини 4 катап кичээлдеткеннер.

Ходан-оол, Уйнук, Баппа олар боттарының шөлээн шактарын арагалап эртиреринин орнунга бижик билбестерни өөредиринге ажыглаар ужурлуг.

М. ЧЫДЫҢ.

Школалар септелгезинче кичээнгейни улам күштелдирээлиңер!

Улуг-Хем районда школалар септелгези

Улуг-Хем районнуң район төвүнде, сумуларда, колхозтарда—эге, чеди чыл болгаш ортумак школаларның база интернаттарның келир өөредилге чылынга белеткел септелгези эгелээн.

Шагаан-Арыгның орус ортумак школазы. Школаның башкылары болгаш өске-даа ажылдакчылары школа септелгезинде улуг күжениишкинниг ажылдап турар. Септелгениң баштайгы хүннеринде ийи чаа печканы кылган, 120 санныг парталарны, 8 санныг самбыраларны септеп, будуп дооскан. Дөрт өрээл эге школаның тудуун шуут дооскаш, ооң өрээлдерин штукатуралап, чугайлаал. Ол школада 4 чаа печканы база кылган.

Эрги школаның даштын штукатуралаары-биле 20 муң санныг транканы болгаш четчир санныг чугайны, элезинни белеткээн. Келир өөредилге чылының одалга сезонунда оттулар 900 кубометр ыяштың 300 кубометрин школа чанында эккеп дүжүрген. Школаның директору эш Мареева септелге ажылын эки удуртуп турар.

Шагаан-Арыгның тыва чеди чыл школазы. Школаның директору эш Допшун боду баштааш, бүгү башкылары болгаш ажылчыннары-биле кады школа септелгезинче эгелеп кирген. Септелге ажылы эгелээнден бээр 9 өрээл интернатты штукатуралап дооскан.

Школаның идик, хеп складын эде туп турар. 200 санныг ыяш орунларны, 100 тумбочкаларны, 89 парталарны, 9 самбыраларны, 30 столдарны, 63 стулдарны, 32 скамейкаларны септээн.

Школага болгаш интернатка 10 чаа печкалар септээринге 12 муң санныг туйбуну белеткээн. Чунар бажыңныг даштын штукатуралап дооскан. Столоваяның шалазын, соңгаларын, эжиктерин будуур деп турар. 1200 кубометр кылдыр планнаан отулар ыяштан белеткээни 1400 кубометр. Оон школа чанында 200 кубометрни сөөртүп алган.

Киров аттыг колхозта эге школа. Школаның эргелекчизи эш Аракчаа школа септелгезин хуусаазында эки шынарлыг доозар дээш школаның бүгү ажылдакчыларын септелгеже мобилизастаан.

Септелге эгелээнден бээр 18 чаа парталарны немей кылган. Эрги школаны крышалаары-биле 5 кубометр чуга манзыны белеткеп алган. Комсомолчу Макпыцга удурткан 8 колхозчу херээженнер септелгеде үргүлчү ажылдап турар.

Школаның чазаныкчызы эш Кызыл-оол 27 парталарны, 25 рамаларны, 4 столду немей кылыр деп хүлээлге алган. Черде белеткетинген 400 кубометр отулар ыяштан 120 кубометрни школа чанында эккеп дүжүрген.

В. ТАРЖАА.

Келир өөредилге чылынга школаларны эки белеткээр

1951 чылдың январь айда ВКП(б) Тес-Хем райкомунуң бюрозу болгаш райкүүском районнуң школаларын келир 1951—52 өөредилге чылынга баш бурунгаар белеткээр хемчеглериниң дугайында доктаал үндүрген.

Районда бир чеди чылдың, беш эге школалар бар. Ам келир өөредилге чылын таварыштыр 6—6 өрээлдиг 2 чаа школаларны немей тудар. Ук школаларны Сталин болгаш Молотов аттыг колхозтарга тудуп тургузар. Оон аңгыда Ленин, Сталин болгаш Калинин аттыг колхозтарга 2—2 өрээлдиг 3 башкылар бажыңнарын тудуп тургузар. Үстүнде тудугларны тус-тус чарган керээлер ёзугаар хамаарышкан колхозтар тудуп күүседир ужурлуг.

Бо ажылдың талазы-биле ам үеде Калинин аттыг колхоз дээре ажылдыг болуп турар. Ол колхоз ыяш материалдарын бүрүн белеткеп алган болгаш ында эш Адыяа бригадирлээн тудуг бригадазы ам ийи өрээл бажыңның ханазын тургузуп алган идепкейлиг ажылдап турар.

Оон өске колхозтарда тудуг ажылы багай чоруп турар. Чижээ, Молотов аттыг колхоз школазының тудуунче чаа эгелеп кирип турар, белеткеп алган ыяжы чогуур хемчээнге четпес, кыжын кезип белеткеп алган ыяжын ам чаа удур дажыглап турар. Өске-даа колхозтарда байдал ындыг болуп турар. Ол чорук тудуг ажылынга дыка шаптыктыг болуп турар.

Келир өөредилге чылынга уткуштур школаларга одаар ыяш белеткээр талазы-биле элээн ажылдар чорутунган. Бо талазы-биле кышкы үеде колхозчулар болгаш район төвүнүң чурттакчы чоннары боттарының школаларынга одаар ыяш белеткеп бээр талазы-биле хөй удаа шеф ажылдары чорудуп тургаш школаларга дыка улуг дузаламчыны көргүскен. Ындыг болза-даа школаларның белеткеп алган одаар ыяжының хөй нуруузу арга-ыяш иштинде чыъдып турар болгаш школаларның девискээринде херек кырында эккеп сөөртүп алган ыяжы дыка эвээш болуп турар. Ынчангаш ол черде белеткеп каан ыяшты школалар чанынче бүрүн сөөртүп алыр чорук онза негетинип турар.

1951—52 өөредилге чылынга уткуштур школаларга чорутса чогуур янзыбүрү септелгелер амдыгаа чедир дыка шүшпеңе чоруп турар. Бо дугайында школалар эргелекчилери болгаш колхозларга, суму Советтериниң даргалары дарый шынтыы хемчеглер ап ажылдаар чорук негетинип турар.

О. ДҮМБҮҮ,
Тес-Хем райОНО эргелекчизи.

Колхозта школа тудуу

Улуг-Хем районнуң Баян-Колда «Х дугаар улуг хурал» колхозтуң колхозчулары чоокта чаа болган шиити хуралынга колхозтуң чаа школазын тудуп алыр деп шиитпирлээн болгаш аңаа 10 бызаңчылар составтыг тускай тудуг бригадазын тургускан.

Школа тудуунуң ажылы ам шапкыныбиле чоруп, школа бажыңының ханазы дооступ турар. Тудугда бызаңчылар Биче-кыс, Багай-оол, С. Шишкин болгаш өскелер-даа хүн нормазын 100—130 хуу күүседип турарлар.

К. ДАМДЫҢ-ООЛ.

Септелге эки чоруп турар

Сүт-Хөл районнуң Кызыл-Тайга сумузунда школазының чаа өөредилге чылынга белеткел, септелгези эки чоруп турар.

Школаның эргелекчизи коммунист эш Метке школаны өөредилге чылынга үлегерлиг белеткээриниң планын кыкын-на тургускан болгаш септелге план ёзугаар кылдынып турар.

Эш Айыжыга удурткан колхозтуң бызаңчылары башкылар чурттаар ийи квартиралыг бажыңны тудуп дооскаш, ажыглалда киирген. База чаа школаның манзы подшивказын кылып дооскаш-ла Олар ам школаның иштиңи дерилгелерин: парталарны, столдарны болгаш өске-даа чүүлдерни кылырынче эгелеп киргеннер.

Бызаңчылар болгаш школа ажылчыннары боттарының аразында социалистиг чарыштарны чарып алган, школа септелгезин июнь 1-де доозар дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар.

О. БИЧЕ-ООЛ.

Колхозчулар школа септелгезинде

Школаны чаа өөредилге чылынга белеткээри чугула ажыл. Ону хуусаа бетинде доозары дээш септелгеде ажылдап турар колхозчулар улуг күштү үндүрүп турар.

Чаа-Хөл районнуң Кара-Тал сумузунда «Тиилелге» колхозтуң эге школазының септелгези кидин-не түүлүктеп эгелээн. Септелгеде өөреникчилерден Диртеш, Байыр, Долума школаның иштин штукатуралаарынга транка хап кылыр ажылды дооскан.

Ада-иелерден Дамдын, Сандак, Балчымаа, Чолдай болгаш өскелер-даа кызымакай ажылдап турар. Септелгеде ажылдап турар кижилер штукатуралаашкынны кыска хуусаада доозар деп шиитпирлээннер. База школаның крышазын кылыры удатпас доостур четкен.

Сагыш салыр

Чаа-Хөл районнуң Кара-Тал сумузунда «Тиилелге» колхозтуң баштаар черинда школаның бо чылгы септелгезин кылыры-биле 1951 чылдың февраль айда-ла керээге ат салгаш, чогуур акша хөрөнгизин районнуң улус өөредилге килдизи боттарының санынче шилчиттирип алган.

Ол керээниң күүселдези мынчага чедир чок. Септелгеге 640 чуга манзылар, 60 тыт чудуктар херек болза, ам 4 чудуктан өске чүү-даа белеткетинмээн, Школа септелгезиниң дугайында керээниң күүселдезин колхоз даргазы Балдардан негээрге хүннүң-не «чүү боор ында, күүседип бергей бис аан» деп үе шак эртирип олурар.

Үе болза, Балдарның ол чылдырышкынын манап турбас,чаа өөредилге чылы удавас эгелээр болгай. Школаны келир өөредилге чылынга эки шынарлыг кылдыр септеп, чылыглап алырындан школаның өөредилге кижизидилгелиг ажылынның чедишкинниг болур чоруу улуг хамааржыр.

К. МАДАР-ООЛ.

Чаа бажыңда

ВАЖЫҢ БЕЛЕН

Холда балды, хирээ туткан
Колхозчулар-бызаңчылар
Эң-не сөөлгү кылыгларны
Эптеп, кылып дооскулаан.

Чаа шилдээн соңгаларны
Чамдыктары эптей суккан,
Азыгларны хирээ-биле
Аян киир таргылаан.

Хүнче көрген соңгалары
Хүлүмзүреп турган ышкаш,
Эжиктери ажытынгаш
Эзлерин чалаан ышкаш
Чаа бажың колхоз суурда
Чараш көстүп, белен болган.

Ажы-төлү арбын, көвей,
Ажыл-ишке шалыпчы-даа
«Маадыр ие» кадайлыг-даа
Манчын ирей аңаа чурттаар.

СӨӨЛГҮ КӨЫШ

Ашак, кадай ыштыг өгнү
Адак сөөлгү катап бускаш
Аптара, сава, орун-дөжээн
Аъштап, силгип арыглааштын
Бажыңынче көжүргүлээш,
Башкаргылап эдип салган.

Чаа кылган стол, сандай,
Херекселин база салган.
Чаа саткан чадыгларын
Хере, шөйе чаткылапкан.
Школачы уруглары
Школадан чеьдип келгеш,
Бажың даштын, чоңгу покту
База аштап арыглап каан.

Дарыймаа деп улуг уруу
Дааранып машинага
Соңга пөзүп даарай тырткаш,
Соңгаларын көжегелээн.

КОЛХОЗЧУ ДОЙ

Чигир, боова, эьдин, быштаам,
Чимис каттыг аъжын-чемин
Арыг силиг столунда
Арбын элбек делгевиткен.

Чаартынган чурталганы
Чаа бажың доюн орта
Алгап йөрээр дээш келген
Аалчылар олурупкан.

Ашак боду туруп келгеш,
Аалчылар көрүп орда
Сталинның хоолуг чуруун
Ылаптап тургаш азып делгээн.

Колхозчулар шупту олче
Хоюг көрүп, хүлүмзүрүп,
Олуттардан туруп келгеш,
Омаа сергеп, өөрүп турган.

Эзи ашак өөрү-биле
Эң-не улуг аалчызы—
Аас-кежик чаякчызы,
Ада башкы Сталин дээш
Башкы дугаар дашкаларын
Байырлажып көдүргүлээн.

Б. ХӨВЕНМЕИ.

Колхозта тудуг ажылы

Улуг-Хем районда Ленин аттыг колхоз бо чылдың бүдүрүлге планын ёзугаар бүдүрүлгениң 5 санныг тудугларын, ооң иштинде 40 баш кирер ичек кажаазын, 1000 баш кирер куш кажаазын, 500 баш кирер хой кажаазын, 100 тоннага-өй тараа шыгжаар складты, чепсек-херексел сарайын тудуп алыр сорулгалыг ажылдап турар. Куш кажаазын саман туйбузу-биле тудуп турар. Үстүнде тудугларга хереглээри-биле 900 кубометр ыяшты белеткээн. Тайгада ыяш белеткелинде 25 колхозчулар ажылдап турар. Тудуг бригадазын Т. Хуурак удуртуп турар.

Тудуг бригадазының дээре бызаңчыларындан Чамзырың бүдүрер ажыл нормаларын хүн бүрүде 150 хуу, Баян-Төгүс—157 хуу, Серендик—147 хуу күүседип мурнакчылар болуп турар.

БИСТИҢ КОРР.

Дизентерия аарыгдан бодун болгаш бичии уругларны канчаар камгалаарыл

Дизентерия—аар халдавырлыг аарыг. Ону кижиниң бөдүүн караанга көзүлбес бичии азарганчыг дириг амытаннар микробтар тып үндүрүп келир. Ооң тыптыр дөзү чүгле аарыг кижилер болуп эвес, харын ол аарыгдан аарааш экирээн болгаш кадык кижилер ооң хоразын база ап чоруп болур.

Чамдык кижилериниң организминге, ол аарыгдан аарааш экирээн соонда безин дыка үр үениң иштинде дириг микробтар арткылап калыр болгаш олар аңаа өзүп көвүдээш, кадыг болгаш суук албаннар-биле кады дашкаар үнүп турар. Бир эвес ындыг кижилер суг хандыылгазының черлеринде, аъш-чем бүдүрүлгезинде, ниитиниң чемненилге черлеринде ажылдап турар болза, чурттакчы чоннарга кончуг айыылдыг болур. Ынчангаш дизентериядан аараан кижилерни экирээн соонда үстүнде ышкаш хөй ниити черлеринге ажылдадырда эмчиниң чогуур шинчилелин чоруткан соонда санитар хайгааралының тускай шиитпири-биле ажылдадып болур.

Ол аарыгны чиик эртирип турар болгаш ол аарыгдан аараан деп билдинмейн турар кижилер кончуг айыылдыг болуп болур. Ындыг кижилер кадык улустарның аразынга халдавыр тарадыкчылары болур.

Кажан аъш-чем-биле болгаш суг-биле кады ижин шөйүндүге дизентериянын микробтары кирерге ам ол аарыгдан аарып болур. Хирлиг холдар халдавырның хол чылдагааннарының бирээзи.

Бир эвес санитар гигиенниң дүрүмнерин сагывас болза, аъш-чемни белеткеп турар болгаш ижер, чиир чемнерни рынкага, столоваяларга болгаш буфеттерге садыглап турар үеде олар кончуг белени-биле ук аарыгның микробтары-биле хораннаны бээр.

Дизентерияның халдавырын тарадырынга сээктер улуг рольди ойнап турарлар. Олар боттарының амыдыралынга эң эки чемиштиг түүлдерни кижинин кадыг албанындан тып ап турарлар. Сээктер кадыг албандан ужуп кээп хонгулааш чүгле чалгыннары-биле болгаш даваннары-биле халдавырны тарадып турар эвес, харын кадыг албандан чыып алган микробтарын чемге чажып каарлар.

Дизентерия аарып эгелээрде ижинни долгадыр болгаш үргүлчү куду олуртур, оон үнер чүвези шоолуг эвес шаралыг, ханныг чүве болур. Температуразы улгады бээр болгаш чамдыкта нормазындан кудулай бээр. Аарыг кижиниң бажы аарыыр, үйгузу чок апаар болгаш бүгү боду салгадап кээр. Дизентерия каш хонуктан каш неделя чедир үргүлчүлээр, чамдыкта кезек болгаш-ла кедереп кирип чоруур үргүлчүүнүң хевиринче шилчий берип болур. Дизентерияның аар хевири-биле чергелештир кыска үе иштинде эртер чиик хевири база бар. Дизентерия кончуг халалыг болгаш аар аарыг, ооң түннели чамдыкта өлүм-биле төнүп болур. Дизентерия эң ылаңгыя бичии уругларга дыка айыылдыг.

Дизентерия тыптып кээри биле-ле эмчиниң дузазын ажыглаар ужурлуг. Бир эвес эмчи аарыг кижини эмнелгеге чыттырар деп көрзе ону доп-дораан аппарып чыттырар ужурлуг. Аарыг кижи эмнелгеге киргеш шын эмнедир болгаш эки ажаадыр. Аарыг кижини эмнелгеже чорударының мурнунда кадык кижилерден аңгылааш, көжегелеп каар болгаш ажаалгазын чаңгыс кижиге дагзыр.

Аарыг кижиниң аъш-чем ижер аяк савазын тускай тургузар болгаш ооң ишкен, чиген чеминиң артыын өске кижилер ижип, чип болбас. Ооң аъш-чем ишкен, чиген савазын содалыг сугга хайындырып арыглаар.

Аарыг кижиниң кедип турган хевин, ак чоорганын чуур мурнунда ийи-үш шак иштинде содалыг чылыг сугга сугар болгаш бир шак иштинде сугга хайындырган соонда ам чуур. Аарыг кижиниң кадыг, суук албанын, кускузун, чараазын он хуулуг хлорлуг чугай-биле ийи дапкыр холаан сугга холааш (горшоктуң, ведронун) аскын дуглааш аңаа ийи шак иштинде тургускан соонда ам төгер.

Аарыг кижиге ийикпе ооң хереглеп турган херекселинге дегген санында холдарны эки саван ап чуңар. Аарыг кижини кажан эмнелгеже аппарган соонда ооң орун дөжээн, чыткан өрээлин, өскедаа бүгү херекселин тускай санитар ажылдакчылары дезинфекциялап арыглаар.

Аарыг кижи-биле кады турган кижилерге ук аарыгны болдурбазы-биле эмчиниң айтыышкыны ёзугаар тускай эм ижиртир ужурлуг.

Дизентерияны болдурбазынга баш бурунгаар сыкыртыышкын улуг рольдиг болуп турар. Бо чорук ук аарыгдан аартпас ийикпе бир эвес аарыза-даа ол чиик болгаш дүрген эртер, Сыкыртыышкын кижини дизентериядан дөрт алды айларда хамгалап болур. Ооң ужурунда сыкыртыышкынны чыл бүрүде-ле чорудуп турар ужурлуг.

Санитар гигиенниг дүрүмну сагып күүседиңер!

Чемненир мурнунда холдарыңарны саваннап тургаш эки чуңар, ажыл сөөлүнде болгаш албаннаар черге киргеш соонда холдарыңарны эки саваннап чуңар. Дыргактарыңар адаанда хирни үргүлчү аштаңар, дыргактарыңарны узатпайн үргүлчү кезип ап чоруңар. Сугну болгаш сүттү чүгле хайындырган соонда ижиңер, ногааларны, каттарны чиир мурнунда суг-биле эки чуггаш ам чиңер. Аъш-чемни довурак-доозундан болгаш сээктерден камгалап шывыңар. Халдавырның тарадыкчылары сээктерни узуткап чок кылыңар. Чемненген соонда аъш-чем чиген аяк саваларыңарны болгаш чемиңер артыын стол кырынга ажык кагбаңар. Чуунду кудар кочалдарны үргүлчү дуглап туруңар. Сээктерни чок кылыры-биле «сээк тударларны», «сээк хораннарын» хереглеңер. Шараш пес-биле ийикпе демир четки-биле соңгаңар караан көжегелеп дуглаңар. Салбактай кезип каан саазынны ийикпе солунну соңганың үстүнге чышпырып ап болур силер. Ол салбактай кезип каан саазын салгынга хадааш сээктерни бажынче киирбейн хойзуп турар.

Хемнерни, хөлдерни, шалбааларны, сугларның үнер дөстерин болгаш кудуктарны хирлендирбеңер. Суг чоогунга пок, чуунду болгаш өдек төкпеңер. Хемнерге, хөлдерге хирлиг хевинер чугбаңар, кым-даа кижи ындыг чүве болдурбазын карактаңар. Хөй ниитиниң кудуктарын эки дапкыш хагдынар аастар-биле дуглаңар. Кудуктарның чанынга суг шалбааланмас кылдыр бедик шаладан кылып алыңар.

Кудуктан бодуңарның хочалыңар-биле суг успаңар, ол дугайын өскелерге баа чугаалаңар. Кудук чанынга чүве чуурун болгаш ооң чанын покталдырарын кымга-даа чөпшээреведеңер.

Пок төгер оңгарларны, албаннаар бажыңнарны арыг шевер тургузуңар. Албаннаар бажыңнарны, чуунду төгер оңгарларны хлорлуг чугай-биле ийикпе довурак-биле чажып ап туруңар.

Хуунуң болгаш ниитиниң санитар гигиенниг дүрүмүн сагывышаан, бодуңарны болгаш бичии уругларыңарны база өскелерни халдавырлыг аарыгдардан камгалап алыр силер.

Эмчи педиатр Н. РАДЧЕНКО.

Дөрт күрүнелерниң даштыкы херектер министрлериниң оралакчыларының баштайгы чөвүлел хуралы

ПАРИЖ. (СЭТА-ның тускай корреспондентизи). Дөрт күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң оралакчыларының баштайгы чөвүлел хуралының ээлчеглиг, 66 дугаар хуралы, үш хонук часпарның соонда, июнь 8-те болган. Ук хуралды Великобританияның төлээлекчизи Дэвис даргалаан.

Даштыкы херектер министрлериниң оралакчыларының Парижте чөвүлел хуралы Атлантика пактызының болгаш АКШ-тың шериг баазаларының талазы-биле айтырыгны дугуруштунмаан чүүл кылдыр даштыкы херектер министрлериниң Чөвүлелинге шилчидип бээр деп шиитпирлептер билек, министрлер Чөвүлелиниң хуралынга бодунуң төлээлекчизин Вашингтонче саадал чок чорударынга беленин илереткен ССРЭ-ны чазааның июнь 4-теги нотазынга харыының төлевилелиниң талазы-биле барыын талакы чурттарның чазактарысеелгү үш хүннериң ишгинде чугаалажып келген.

Ынчалзажок, май 8-те болган хуралга үш күрүнелериң төлээлчекчилериниң кылган медеглелериндеи илереп турары болза, даштыкы херектер министрлериниң Чөвүлелиниң сессиязының чугаалажыр айтырыгларының талазы-биле бот-боттарынга хүлээп алдынар дугуржулганы оралакчыларның чөвүлел хуралының чеьдип алырынга болгаш ук сессияны ынчангаш чыылдырарынга идиг болур хире ындыг кандыг-бир болур-чогуур шиитпирлер ук чугаалажыышкыннарга чеьдип алдыгаан болуп турар.

Атлантика пактызының болгаш америк шериг баазаларының дугайында айтырыгны хүннүң чугаалажыр айтырыгларынга киирериндеи Великобританияның чазаа биеэги хевээр ойталавышаан турар деп бир дугаарында чүве чугаалаан Великобританиының төлээлекчизи Дэвис медеглээн. «Атлантика пактызын болгаш ол пакт-биле холбашкан хемчеглерни чугаалажыр көөр деп кандыг-даа чугаа турбас ужурлуг» — деп Дэвис ынча дээн. Министрлер Чөвүлелин чыылдырарын британ чазак «шынгыы күзеп турар» суг-суг деп болгаш бир-эвес совет төлээлер Атлантика пактызының болгаш АКШ-тың шериг баазаларының дугайында бодуунуң саналындан ойталаар болза, оралакчыларының чөвүлел хуралының ажылын ол сорулга-биле үргүлчүлээринге белен суг-суг деп Дэвис ооп-биле чады арын-нүүр чогу-биле бадыткаан.

Джессеп биле Пароди боттарының чазактарының мурнундан ооң-биле чүүлдешкек медеглелдерни кылганнар.

Дэвиске, Джессепке болгаш Пародиге харыы кылдыр ССРЭ-ниң төлээлекчизи Громыко чүве чугаалаан.

А. ГРОМЫКОНУҢ ЧУГААЗЫ

— Бодунуң ажылының сөолгү чадазында бистиң чөвүлел хуралывыстың таварышкан бергелерин бис шуптувус өки билир бис. Совет чазак Атлантика пактызының болгаш америк шериг баазаларының дугайында айтырыгны хүннүң чугаалажыр айтырыгларынга киирер деп саналдаан болгай. Атлантика пактызын чарганы болгаш америк шериг баазаларын тургусканы болза, дөрт күрүнелериң аразында харылзаанының баксыраанының кол чылдагааны болуп турар деп чүвени өөренип көргеш, совет чазак ук саналды эң чугула болгаш бүрүн үндезинниг деп санап турар. Ынчалзажок, үш күрүнелериң төлээлекчилери совет саналга удур мырыңай үьдезин чок чүүлдерин идип үндүрбүшаан, ук саналга эң-не эгезинден тура-ла удурланып келгеннер. Ооң түпнелинде, айытынган айтырыгны дугуруштунган чүүл кылдыр хүннүң чугаалажыр айтырыгларынга киирер дугайында дугуржулганы чеьдип алыр арга чок болган. Тургустуна берген байдалды өөренип көргеш, совет төлөөлер ук айтырыгны дугуруштунмаан чүүл кылдыр хүннүң чугаалажыр айтырыгларынга киирер-дир деп саналдаан. Ынчалзажок ол-даа санал үш күрүнелериң төлээлериниң талазындан шиитпирлиг удурланыышкынга таварышкан. Бир хуралга оларның кылган медеглелдерин өзугаар алырга, олар ол удурланыышкыннарын ам-даа кагбайн турарлар. Бистиң чөвүлел хуралывыстың таварышкан бергелериниң чылдагаанары ол-дур.

— Бистиң каш удаа айтып турганывыс ыышкаш, Атлантика пактызының болгаш америк шериг баазаларының дугайында бистиң саналывыстың бүрүн үндезинии болгаш ол саналдың чугулазын бадыткап турар фактыларны хүн бүрүзү-ле эккеп турар-дыр. Чаа фактылар бо-дур бо:

АКШ-тың кол штабының начальниги генерал Бредли мырыңай чоокта чаала Франциядa чорааш, а ооң соонда Англияже чорупту. Ол маңаа түүнүң дугайын чугаалап чорааныл? Мен түүле бүгүдеге билдингир чүвени ынчап тур мен. Бредли боо-чепсекти моон соңгаар-даа эндере бүдүрүп үндүрерин кыйгырган., ол Франциянны янзы-янзы боо-чепсекти бар-ла шаа-биле бүдүрүп үндүрериниче кыйгырган болгай. Бредли агрессчи Соңгу-атлантика блогунче амдаа өске-өске күрүнелерни, чижээ, Турцияны, Грецияны болгаш харын Испанияны безин киирерин шуут кыйгырган болгай. Соңгу-атлантика блокта кол хомус тырттып турар Катышкан Штаттарның төлээлекчизиниң, ол-ла Соңгу-атлантика оркестриниң дирижеру болуп турар чурттуң төлээлекчизиниң кылган медеглелдери ындыг-дыр. Генерал Бредлиге бодаарга, эвээшти-даа чугаалааны чадавас, ынчалза-даа, ол-ла сорулгалар-биле келгени, тодаргайлаарга Соңгу-атлантика бөлүглежиишкининиң агрессчи планнарынга дүүштүр шериг хемчеглерин боттандырары-биле келгени, чигзиниг чок генералдар Коллинз биле Ванденбург олар база Бредлиниң соон эдергеннер — деп Громыко уламчылаан.

— Бир-эвес АКШ-тың сураглыг кижилериниң медеглелдерин алгаш, ол медеглелдерни өске чугула айтырыг-биле — өске чурттарның девискээрлериндe, ооң иштинде Совет Эвилелиниң кызыгаарларынга чоок туруп турар күрүнелериң девискээрлеринде америк шериг баазаларын тургусканының дугайында айтырыг-биле холбаштыр көөр болза, америк төлээлекчилериң Европаже чоруп турарының болгаш Соңгу-атлантика пактызының үндезининге үш күрүнелериң чорудуп турар хемчеглериниң утказы чүл деп чүвени билири берге эвес-тир.

АКШ-тың өске-даа сураглыг шериг болгаш шериг эвес тускай төлээлекчилериниң медеглелдери ышкаш, генерал Бредлиниң медеглелдери дээрге океан ындыдан келген анаа-ла бир садыг төлээлекчилериниң медеглелдери эвес, а АКШ-тың чазааның тускай төлээлекчилериниң медеглелдери-дир, ынчаарга америк шериг дужаалдыгларны өске чурттарга эконом «дузазы» дээр дуза кылып чоруур садыг төлээлекчилериниң эвээш эвес санының үдеп чорууру дүрүм апарган болдур ийин ынчаш.

Атлантика пактызының болгаш америк шериг баазаларының дугайында айтырыг талазы-биле совет саналга хамаарыштыр үш күрүнелериң төлээлекчилериниң бистиң чөвүлел хуралывыста ээлеп турар туружун оортан билири берге эвес. Барыын талакы күрүнелериң чазактары даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралын, ол хурал Европага тайбыңны быжыглаарынче, дөрт күрүнелериң аразынга харылзааны экижидеринче угланган тодаргай шиитпирлерни хүлээп алзын дээш эвес, а ындыг чөвүлел хуралга тайбыңны быжыглаар херекке бичии-даа ужур-дуза чок ниити декларацияларбиле кызыгаарлатынып каар дээш, чыылдырарын күзеп турарлар. Олар министрлер Чөвүлелиниң чөвүлел хуралын тайбыңны быжыглаарынга болгаш дөрт күрүнелериң аразынга харылзааны экижидеринге чөрүшек сорулгага ажыглаарын күзеп турарлар. Ындыг түүнел болза, бистиң анаа-ла даап бодаашкынывыстың түүнели эвес-тир. Ол түүнел болза, Германияның боо-чепсеглээшкинин дүжүрер дугайында, дөрт күрүнелериң боо-чепсеглээшкинин болгаш чепсектиг күштерин кызырар дугайында, Атлантика пактызының болгаш америк шериг баазаларының база өскеда күүлдериң дугайында айтырыгларны чугаалажып турда, үш күрүнелериң төлээлекчилериниң бо чөвүлел хуралга кылган медеглелдериниң тодарап турар.

—Үш күрүнелериң төлээлекчилери Германияның боо-чепсегленнишкинин дүжүрер дугайында айтырыгны хүннүң чугаалажыр айтырыгларынга киирер деп санал-биле чөпшээрештивис чоп деп шыдаарлар. Шын харын, чөпшээрешкеннер. Ынчалзажок, Германияны катап боо-чепсеглээр, Потсдам дугуржулгазыбиле дүүштүр боттарының алган хүлээлелерин үреп, Барыын Германияга чепсектиг күштерни тургузар талазыбиле хемчеглерни бистиң чазактарывыс чорудуп турар болгаш моон соңгаар-даа чорудар деп турар деп олар ол дораан ол-ла черинге ынча дээннер болгай.

Олар боо-чепсеглээшкинни болгаш чепсектиг күштерни кызырар дугайын айтып турар саналды киирип келген бис деп база чугаалап шыдаарлар. Ынчалзажок, ындыг саналды киирип тура бо айтырыгның талазы-биле формулировка дугуруштунмайн арткан деп чүве билдингир, үш күрүнелериң төлээлекчилери улам ыңай боо-чепсегленир, боттарының чепсектиг күштериниң санын өстүрер, ол чепсектиг күштерни боо-чепсек-биле хандырар талазы-биле хемчеглерни бистиң чазактарывыс чорудуп турар болгаш моон чоңгаар-даа чорудар деп турар деп, тодаргайлаарга боо-чепсекти моон соңгаар-даа эндере бүдүрүп үндүрер деп турар деп медеглээннер болгай.

Триестиниң дугайында чүүлдү хүннүң чугаалажыр айтырыгларынга киирер деп чөпшээрешкенин үш күрүнелериң төлээлекчилери айтып шыдаар. Оларның ындыг чөпшээрелди бергени шын харын, ынчалза-даа, Триестиде байдалды болур чогуур деп, аңаа англи-америк шериглериниң турары болгаш Триестини англи-америк бааза кылдыр хуулдурары ажырбас деп ол-ла дораан медеглээннер болгай — деп Громыко уламчылап чугаалаан.

—Атлантика пактызының болгаш АКШ-тың шериг баазаларының дугайында айтырыгны хүннүң чугаалажыр айтырыгларынга киирер деп санап турарлар. Ынчалзажок, ол-даа ол чижектер безин министрлер Чөвүлелиниң чөвүлел хуралын барыын талакы үш күрүнелериң чазактарының кандыг сорулга-биле чыылдырар деп турарын тодаргай көргүзүп турар-дыр. Ол чижектер болза, тайбыңны камгалаарының болгаш дөрт күрүнелериң аразынга харылзааны экижидериниң херээнге дөрт холбагдалдыг чидиг айтырыгларны барыын талакы үш күрүнелериң чазактары чок болза чугаалажырын күзедейн турар-дыр дээрзин, чок болза чамдык айтырыгларны чугаалажырынга чөпшээрелин бергеш, ол чугаалажыышкындан кандыг-даа эки чүве манаан дуза чок, ол чугаалажыышкын чүгле чугаалар солчурунга чедирер ол-ла деп чүвени баш-бурунгаар билиндирип турарлардыр.

Ол бүгү чүүлдер Атлантика пактызының болгаш өске девискээрлерде америк шериг баазаларының дугайында айтырыг талазы-биле совет саналдың чүгле чугулазын болгаш өй-шаандазын бадыткап турар-дыр ийин.

Оон ыңай Громыко Атлантика пактызының болгаш АКШ-тың шериг баазаларының дугайында чүүлдү хүннүң чугаалажыр айтырыгларынга киирер дугайында айтырыг талазы-биле совет чазактың июнь 4-теги нотазында илереткен туружу биле кажан министрлер Чөвүлелиниң сессиязын чыылдырар-дыр деп совет чазактың бодунуң саналдаан үезинден бээр ооң эөлеп турар туружунуң аразында кандыг-бир чөрүлдээлер тывар дээн Джессептиң оралдажыышкынынга доктааган.

Бистиң туружувуста кандыг-даа чөрүлдээлер чок деп Громыко чугаалаан. Харын, Атлантика пактызының болгаш америк шериг баазаларының дугайында айтырыг талазы-биле совет чазактың саналы ол пактының тыптып келген эгезинден тура ук пактыны совет чазактың канчаар көрген туружу-биле бүрүн дүүгүп турар. Ук айтырыгның талазы-биле бодунуң бодалын совет чазак АКШ-тың, Великобританияның болгаш Францияның чазактарынга каш удаа, ылаңгыя 1949 чылдың мартта ол чазактарга чоруткан меморандумунга чугаалап келген. Ук пактының болгаш Соңгу-атлантика блогунуң күрүнелериниң дугуржулгазының салып турар сорулгалары тайбыңны камгалаарынга болгаш Совет Эвилели-биле харылзааларны экижидеринге бичии-даа идиг болур чүвези чок деп совет чазак, фактыларга даянмышаан, ол документилерде, ол ышкаш, ылаңгыя КНО-га совет төлээлериниң медеглелдеринде көргүскен болгай.

Министрлер Чөвүлелиниң сессиязын чыылдырар дугайында айтырыг талазыбиле баштайгы совет ноталарда Атлантика пактызының болгаш америк шериг баазаларының дугайын айытпааны-биле холбаштыр, совет туруштан, дээрги Джессептиң кылып турары ышкаш, чөрүлдээлер дилээри дээрге ындыгзыыр-ла ажыл-дыр ийин. Совет чазак, бо чөвүлел хуралдың киржикчилери өске чурттарның чазактары-биле бир дөмей, Министрлер Чөвүлелинге чугаалажып көөрү негетинип турар айтырыгларны февральде, мартта, апрельде, майда, июньде хостуу-биле депшидип турар.

—Совет чазак бодунуң туружун өскертиптер база чадавас деп Дэвис айтырып турар-дыр. АКШ-тың чазаа совет таланың саналын дыңнаарынга белеп, АКШ-тың чазаа «эжиин ажыдып алган туруп тур» деп Джессеп, Дэвистиң медеглели-биле чергелештир, ону согурарып өтүүнүп турар-дыр. «Эжиин ажыдып алган туруп тур» деп чаңгыс ол домак безин кандыг-дыр! Ол дээрге үш күрүнелериң туружунга катыжып кириңер азы хүннүң чугаалажыр айтырыгларының талазы-биле дугуржулга чок болур ол-ла дээни-биле дөмей-дир, ынчаарга ССРЭ-ниң төлээлери-биле ынчаар чугаалажыр дээр чоруктуң ажык чогун бис чаңгыс удаа эвес айтып келген болгай бис — деп Громыко уламчылаан.

Бис Атлантика пактызының болгаш америк шериг баазаларының дугайында айтырыгны хүннүң чугаалажыр айтырыгларынга тоң-дора дээрге дугуруштунмаан чүүл кылдыр киирери эргежок чугула деп санап тур бис деп Громыко шыйган.

Үш күрүнелериң чазактарының май 31-деги ноталарынга совет чазактың харыызы алдынган соонда оралакчыланың чөвүлел хуралы база катап үнер эжик тыппайн барган дээн Пароддиге харыылавышаан, Громыко мынча деп демдеглээн, ол чоруктуң харыысалгазы совет чазакка эвес, а Атлантика пактызының болгаш АКШ-тың шериг баазаларының дугайында айтырыг талазы-биле совет саналга удурланып турар үш күрүнелериң чазактарынга дүжер. Совет саналды оода-чаалаарда дугуруштунмаан чүүл кылдыр хүннүң чугаалажыр айтырыгларынга киирер деп ук айтырыгны ынчаар дугуржуп алыр болза, тургустуна берген үнер эжин чок чорукту чайладыр болгаш хүннүң чугаалажыр айтырыгларының талазыбиле дугуржулганы алырын хаздырар ийик.

Ук хурал ооң-биле хагдынган.

Совет Эвилелиниң ак-сеткилдиг дузаламчызынга Индияның хөй ниитизи байыр чедирип турар

БОМБЕЙ. Чоокта чаа Бомбейге хоорайның хөй ниитизи-биле «Краснодар болгаш «Менделео» деп совет пароходтарның капитаннары-биле болгаш пароходтуң ажылдакчылары-биле ужуражыышкыны болуп эрткен. Ол пароходтар Индияга кызыл-тас чедирип бергеи. Ужуражыышкын болурунуң ырак мурнунда-ла залга улус долуп келген. Залга советтиң далайжылары көстүп келгенде, аңаа чыылган улус адыш часкаашкыны-биле ужураш-кан.

Ужуражыышкынга чүве чугаалаан Бомбейниң хөй ниитизиниң төлээлекчилери советтиң далайжыларынга байыр чедирип, совет улуска болгаш ооң чазаанга Индияның улузунга дүрген дузаламчы чедиргени дээш өөрүп четиргенин илереткеннер.

Индияның Төп чазааның төлээлекчизи Сихан бодунуң чугаазынга кызыл-тасты чедирип бергени дээш совет пароходтарның капитаннарынга байыр чедирвишаан, келзе чогуур хусаазындап бир неделя мурнап келгенин демдеглээн.

Хуралдың киржикчилериниң диңмиттиг адыш часкаашкынының адаа-биле, ССРЭ болгаш Индияның аразынга садыгның болгаш культурнуң харылзаазын моон соңгаар-даа калбартырын болгаш быжыглаарын күзээн күзелин чүве чугаалаан кижилер илереткен.

Ужуражылга болганының дараазында хүн Бомбейниң улустар театрының прогрессивтиг ассоциациязының инициативи ёзугаар «Краснодарның» кырынга советтиң ийи пароходунуң далайжыларынга концерт организастап, Индияның национал ырларын болгаш танцыларын көргүскен. Концерттиң төнчүзүнде аалчылар болгаш зораблыге концертти көрүп турганнар советтиң «Төрээн чурт дугайында ырын» Индий дыл кырынга ырлап күүсеткен. Пароходтан чоруп турган кижилерниң хөй кезии совет далайжыларның Индияга эккелгени кызыл-тастан бир каш борбакты турасхаал кылдыр ап турган.

Индияның парлалгалары совет пароходтарның аңаа келгениниң дугайында, Совет Эвилелиниң Индияның улузунга ак-сеткилдиг дузалажыышкынының дугайында хөй үүлддерни бижээн.

(СЭТА).

Совет үлетпүрнүң Финляндияда делгелгези

ХЕЛЬСИНКИ. Июньниң 2 де Хельсинкиде ажытынган совет үлетпүрнүң үш дугаар делгелгези бүгү кижилерге аажок билдингир болгаш улустуң кичээнгейин бодунче хаара тудуп турар.

Совет социалистиг тургузугнуң улуг чедиишкиннериниң дугайында фин улустуң магадаашкынын илереткен чүс-чүс демдеглелдер делгеениң саналдар дептеринде бижитингилээн.

Финляндияның президентизи Паасикивинин саналдар дептеринде бижээни болза, „менээ канчаар-даа аажок улуг сонуургалдыг болган ол делгелге-биле мен кончуг-ла сонуургап таныштым. Финляндия-биле Совет Эвилелиниң аразында экономикалыг болгаш өске-даа харылзааны быжыглаарынга саңлдарлыг болурунга бүзүредим“.

Ол делгелгени көрүп чораан өске-даа кижилерниң демдеглелдериниң аразында мынча деп бижээн:

„Бо делгелгени көргүзүп, мээн караамны ажыткан дугайында четирлим“.

„Совет чурттуң моон соңгаргы тайбың хөгжүлдезин болгаш Финляндия-биле эки садыг харылзаалыг болурун күзедим. Мээн көрген үүлдерим, мээн бодап чораанымдан дыкка ажыг болду. Силерниң чуртуңарның баштынчызы — Сталинга изиг байыр“.

(СЭТА).

францияның коммунистиг партиязының соңгулда программазы

ПАРИЖ. „Юманите“ солун Франциянның коммунистиг партиязын соңгулда программазының дугайында чүүлдү парлап үндүрген.

Июнь 17-де өр, херээжен францзтар демократия азы фашизм, тайбың азы дайын бе деп мырынай тускай саналды шилип алыр ужурлуг деп чүвени чүүлде чугаалап турар.

Франциянның коммунистиг партиязы демократияны болгаш тайбыңны шилип алган. Коммунистер чокка демократияны болгаш тайбыңны камгалап ап, база ол ышкаш олар чокка чуртту нацистиг эжелелден хостап шыдавас. Бистер, коммунистер ниитиниң херээн камгалап алыр дээш эң-не калбак эвилелди боттандырар дээш бистиң күзел-соруувусту бистиң программавыстың чамдык үүлдериниге чөпшээреевес болза-даа янзы-бүрү үзел-бодалдыг болгаш шажын чүдүлгелиг хамык эр болгаш херээжен францзтар-биле катай чарлап тур бис. Шимчээшкиннин өлүмче бар чыдарын доктаадыр шиитпирлиг күзелдиг чазакты тургузарынче угланган францз политиканы чорудары дээш демисежир.

Мооң адаанда принциптерге үндезилетинген: беш улуг күрүнелер аразынга тайбыңның пактызын чарары, вационал хамаарышпас чорукту үреп турар дугуржулгаларны үзери болгаш францз девискээрден америк эжелел шериглерни үндүрери, чепсээ дүжүртүнген катышкан демократтыг болгаш тайбыңга ынак Германия-биле тайбың керээни чарар; Вьетнамга тайбыңны тургузар, Кореяже чоруткан францз шериглерни дедир келдирер болгаш экспедиция корпузун кыйгыртып алыр; дайын пропагандазын хоругдап турар хоойлуну үндүрер; атомнуг чепсекти болгаш массалыг чок кылыышкынын өске-даа чепсээн хоругдаар; чепсектиг күштерни болгаш чепсеглээшкинни чаягаар болгаш хынап тургаштың кызырарын болгаш кол сорулгазы кылыр дээш бүгү күжениишкинни салыр ындыг чазак-биле дем катыжып ажылдаарынга азы деткиирингe беленинин дугайын медеглеп тур бис.

Чепсектиг күштерни болгаш чепсеглээшкинни кызырганының түннелинде камнап алдынган хөренгилерни чурттуң социал неделелерин хандырарынче, хоорайларның болгаш көдээлерниң ажылчы масса чоннарының чурталга байдалын экижидеринче угланган турар ужурлуг деп ооң ыңай үүлде чугаалап турар.

Чуртту камгалап алырынга болгаш тайбыңны камгалаарынга ак-сеткилдиг бүгү францзтар катыжып алгаш, ажылдаар ужурлуг деп чүвеге быжыы-биле идегээр бис.

(СЭТА).

Испания-биле дипломаттыг харылзааны Норвегияның ажылчыннары үзерин негеп турар

ОСЛО. Тенеберге хоорайга болган металлистерниң профэвилелиниң хуралынга Испания дугайында илеткелди номчаанының дугайында медеглелди «Фрихетен» солун парлаан. Илеткел сөөлүнде хуралдың киржикчилери, мооң адаанда үүлдү чугаалап турар резолюцияны хүлээп алган:

«Франконуң фашисчи корум-чурумунга удур Испанияның ажылчыннарының демиселинге сеткил-сагыжывысты катыштырбышаан, бистиң демдеглээривис болза: Франконуң корум-чурумунуң туруп турары даштыкы чурттар-биле болгаш ооң иштинде Норвегия-биле садыг харылзаадан хамааржыр. Ынчангаш Франкочу Испания-биле бистиң садыг болгаш дипломаттыг харылзаавысты доп дораан үзер херек. Испаниядан дезип келген патриоттарны Франкога эгидип бээринге бис база удурланып турар бис. Чүге дээрге ,оларга ол өлүм болур болгай».

(СЭТА).

Кореяда болуушкуннар

Улустуң армиязының Кол командылалының дыңнаары

ПХЕНЬЯН. Кореяның улус-демократтыг республиказының Улустуң армиязының Кол командылалының июнь 11-де медээлээни болза, Улустуң армиязының кезектери Кыдат эки-турачыларның сырый деткимчези-биле америк-англи интервентилерниң шериглериниң болгаш лисынманчы шериглериң шавар халдаашкыннарын чедиишкиннии-биле өөрүп шаап, дайынның диригүштеринге болгаш техниказынга улуг чидириглерни таварыштырып турар.

(СЭТА).

* * *

ПХЕНЬЯН. Кореяның улус-демократтыг республиказының Улустуң армиязының Кол командылалының июнь 12-де медээлээни болза, Улустуң армиязының кезектери ыдат эки-турачыларның сырый деткимчези-биле дайынның удур атаканларын бүгү фронтуларга өөрүп шапкан.

Июнь 12-де истребительчи адыгылар дайынның 4 самолёдун аңдара аткан.

(СЭТА).

Американың шериг-агаар күштериниң медеглели

ЛОНДОН. Рейтер агентилелиниң Токиода корреспондентизиниң медээлеп турары болза, америк шериг-агаар күштериниң командылалы медээ парлаанында чугаалап турары болза, июнь 3-те Кореяда америк артиллеристер чазыг кылып, 10 хижи чораан ийи улуг америк транспорт самолёттарын аңдара адып бадырган.

Медеглелде айтып турары болза, ол ийи самолёт мурнуку одуругда америк шериг кезектеринге оък-чепсек болгаш аъш чем үүлү октап бээр деп чораан.

(СЭТА).

* * *

ШАНХАЙ. Токиодан медээлеп турары болза, эжелеп-чагырар америк шериглериң штабы, Кореяның Улустуң армиязының «араатан чоруктарын» «көргүзер» дээш «коммунистерниң базымнары» деп «хроникальдиг» нүгүл-хопчу фильм үндүрген. Ынчалзажок, илерээни болза, ук фильмни тургузарынга америк нүүлдекчилер Кореяда америк болгаш лисынманчы шериглериниң шынап араатан чоруктарын илередип турар корей кинохроникаларының үзүндүлерин ажыглаан болганнар.

Япон көрүкчүлер, ол дугайын билип кааш, эжелеп-чагырар америк эргечагыргаларның ол дошкун-кандай хоонүгүлүнге шыңгыы килеңнээннер.

(СЭТА).

Иранда байдал

ТЕГЕРАН. Иранның мурнуу чүгүнде нефть үлетпүрүн национализастаар дугайында айтырыг-биле чергелештир иранның чазаанга Англияның „хомудалын“ хүлээп алган дугайында Гаагада делегей судунуң дыңналынга харыы кылдыр, Иранның даштыкы херектер министри Каземиниң ол судка чоруткан телеграммазынга дыңнатканы болза, ындыг айтырыгның дугайында шиитпир үндүрери делегей судунга хамаарышпас деп Иранның чазаа бодап турар болгаш Англияның „хомудалының“ бижимелин хүлээп алган сөөлүнде Иранның чазаа делегей судунга делгеренгей харыыны бээр дээн.

(СЭТА).

Харыысалгалыг редакторнуң оралакчызы М. Л. ДЕЛЕГ.

ТЫВА АВТОНОМНУГ ОБЛАСТЫҢ БҮДҮРҮЛГЕ БОЛГАШ АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИҢ БҮГҮ УДУРТУКЧУЛАРЫНГА

Тудугнуң болгаш тудугну чаартып кылырының төлевилелин ыявыла чөпшээредип алыр дугайында

Тудугнуң бүгү хевирлериниң төлевилелдерин болгаш үлетпүрүүн, коммунал чурталганын, садыгның, аъш-чемниң, культура-амыдыралдың болгаш өске-даа тудугларның төлевилелдерин областың күрүне санитар инспекциязы азы санитарның эпидемияга удур албан чери-биле ыявыла чөпшээрежип алган турарын Тыва областың кадык камгалал килдизиниң күрүне санитар инспекциязы областың бүгү бүдүрүлге болгаш албан черлериниң удуртукчуларынга дыңнадып тур.

Область талазы-биле ужур-дузалыг тудугнуң төлевилелин чүгле областың кадык камгалал килдизиниң күрүне санитар инспекциязы-биле ыявыла чөпшээрежип алыр.

Район талазы-биле ужур-дузалыг тудугнуң төлевилелин областың күрүне санитар инспекциязы, азы районнуң санитар-эпидемия станциязының кол санитар эмчизи-биле чөпшээрежип алыр.

Төлевилели чок тудугну азы төлевилели бар болгаш күрүне санитар инспекциязы азы санитар-эпидемияның албан чери-биле чөпшээрежип албаан тудуг илеретиье бээр болза, буруулуг кижилерге эрге-чазырга талазы-биле 2000 рубль чедир штрафтап харыысалга көргүзер ийикпе, ол чурумну харыызы-биле үрээн кижилерни кеземче истелгезин чоруткаш шүүгү харыысалгазынга киирер.

Тыва областың кадык камгалал килдизиниң күрүне санитар инспекциязы.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин кудумчузу, бажың, 7. ТЕЛЕФОННАРЫ: Харыысалгалыг редакторнуң 3—62; харыысалгалыг редакторнуң оралакчызының, партия амыдыралының, культура, литературага болгаш уран-чүүл килдистериниң—3—88; харыысалгалыг секретарьниң, пропаганда болгаш агитация, көдээ ажыл-агый, үлетпүр болгаш транспорт, чагаа килдистериниң—3—68; иштики информация, бухгалтерияның—3—65.

Б01146. Облкүүскомнуң типографиязы